ISSN 1300-4670

Erciyes

Aylık Fikir Sanat Dergisi

Hüseyin Nihal Atsız'ın "Davetiye Şiiri" Üzerine Bir Sohbet

Türk-İslâm Medeniyet Perspektifinden Yapay Zekâ Yönetişimi:

Korunma, Barışçıl Rekabet, Fayda ve Adalet Temelli Bir Model

Destan Şiir Üzerine

Geçmişin Destanı, Bugünün Şiiri, Geleceğin Medeniyeti

YIL 49 | SAYI 584 | TARİH AĞUSTOS 2026

Erciyes

Aylık Fikir ve Sanat Dergisi
(Ulusal Hakemli Dergi)
ISSN: 1300-4689

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
Âlim GERÇEL
Genel Yayın Müdürü
Ömer BÜYÜKBAŞ
Genel Yayın Danışmanı
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ
Genel Yayın Yönetmeni
Mehmet BİLGEHAN
Halkla İlişkiler
Mehmet ÇAYIRDAĞ
Yaşar ELDEN
Düzenleyiciler
Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN, Prof. Dr. Remzi KILIÇ
Doç. Dr. Ahmet KAYASANDIK,
Öğr. Gör. Mehmet BİLGEHAN.

HAKEM HEYETİ
Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet CİHAN (İstanbul Medeniyet Üniv.)
Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Hacı Bektaş Veli Üniv.
Prof. Dr. Kemal GÖDE (Süleyman Demirel Üniv. Emekli)
Prof. Dr. İlyas GÖKHAN (Niğde Ömer Halisdemir Üniv.)
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Ege Üniv., TDK Bşk.)
Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL (Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Metin KARAÖRS (Erciyes Üniv. Emekli)
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa KESKİN (Erciyes Üniversitesi, Emekli)
Prof. Dr. Atabey KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Remzi KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Esma ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa TURAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversitesi, Emekli)
Prof. Dr. Ali YAKICI (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman YILDIZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet KAYASANDIK (Abdullah Gül Üniversitesi)
(Not: Ünvan ve Soyadlarına göre alfabe sırasıyla)

Yazışma Adresi
Erciyes Dergisi, P.K. 218, 38002 KAYSERİ
Telefon – Belgeç: 0 532 725 37 13 -0 352 231 73 03

İdare Yeri
Sahabiye Mahallesi Muhtarlığı
Kalenderhane Sokağı, Nu.: 8
38010 Kocasinan/KAYSERİ

Ağ sayfası: www.erciyesdergisi.com.tr
E-posta: bilgi@erciyesdergisi.com
alimgercel@gmail.com

YIL: 49 ✶ SAYI: 584 ✶ AĞUSTOS, 2026

İÇİNDEKİLER

SAYFA

Hüseyin Nihal Atsız'ın "Davetiye" Şiirini Üzerine Bir Sohbet
Âlim GERÇEL.....1

Türkiye'nin Millî Yapay Zekâ Vizyonu: Teknolojik Egemenlikten Türk Dünyasıyla Ortak Bilimsel Üretime
Hakan TOPUZOĞLU.....*8*

Destan
Mehmet BİLGEHAN.....*19*

Şiir Üzerine (Şiir)
Bedrettin KELEŞTEMUR.....*32*

Dizgi ve Tasarım
Mehmet BİLGEHAN
Hakan TOPUZOĞLU
www.erciyesdergisi.com.tr
İnternet Sayfasında Yayınlanmaktadır.
İndirme ücretsizdir, satılmaz!
Yazılarınızı
E-posta: mebilgehan@gmail.com

HÜSEYİN NİHAL ATSIZ'IN "DAVETİYE" ŞİİRİNİ ÜZERİNE BİR SOHBET

Âlim GERÇEL

Giriş

Hüseyin Nihal Atsız'ın "Davetiye" şiiri İtalya–Türkiye/Doğu Akdeniz gerilimleri bağlamında Benito Amilcare Andrea Mussolini'ye yönelik meydan okuyucu bir şiir olarak okunabilir. Mussolini'nin Akdeniz/Balkan yayılmacılığı, Türkiye'ye yönelik tehdit algısı ve İtalya'nın Arnavutluk'u işgali gibi gelişmeler şiirin arka planını oluşturur. "Davetiye" şiiri, Mussolini'nin Roma İmparatorluğu'nu yeniden kurma ve Akdeniz-Balkanlar üzerinden yayılma idealine karşı, Atsız'ın Türk tarihini ve Türk savaşçılık anlayışını kullanarak yazdığı meydan okuyucu bir şiirdir.

Atsız, Mussolini'nin İtalya merkezli yayılmacılığını açıkça hedef alıyor. Şiirde Türk vatanına yönelik yabancı yayılmacılığına karşı Türk milliyetçiliği fikriyle karşı çıkmaktadır. Bildiğiniz gibi, Atatürk dönemindeki Türkiye de o tarihte İtalya'yı tehdit olarak görüyordu. aynı yıllarda yazılan bu şiiri, Atsız ile devlet politikasının birbirinden kopuk olmadığını görmek bakımından çokönemlidir. Atatürk döneminde Türkiye, Mussolini İtalya'sının yayılmacılığını ciddi bir güvenlik problemi olarak görüyordu. Atatürk'ün Türkiye'nin çevresinde güvenlik sistemi oluşturmasında İtalya'nın Doğu Akdeniz'deki tehdidi önemli rol oynadı.

Türkiye: Balkan Antantı'na yöneldi, İngiltere ve Fransa ile ilişkilerini geliştirdi, Montreux ile Boğazlar üzerindeki egemenliğini güçlendirdi, Akdeniz güvenliği konusunda İtalya'ya karşı tedbirler aldı.

Dolayısıyla Atsız'ın şiirindeki "İtalya Türkiye'ye saldırırsa ne olur?" sorusu, dönemin gerçek uluslararası siyasetiyle doğrudan bağlantılıdır.

Asıl mesele Mussolini'nin "Yeni Roma" ve "Mare Nostrum" anlayışıydı. Mussolini, 1922'de iktidara geldikten sonra İtalya'yı eski Roma İmparatorluğu'nun Akdeniz'deki gücüne kavuşturmak istiyordu. İtalya'nın elinde zaten "Rodos "ve "On İki Ada" vardı. Bu adalar 1930'larda askerî açıdan güçlendirilmeye başlandı. Türkiye açısından bu çok önemliydi; çünkü adalar Anadolu'nun hemen karşısındaydı.

Daha da önemlisi, Mussolini 19 Mart 1934'te

yaptığı konuşmada İtalya'nın geleceğinin Akdeniz, Afrika ve Asya'da olduğunu söyledi. Türkiye'de bu sözler, Anadolu'ya yönelik İtalyan yayılmacılığının işareti olarak değerlendirildi. Türk hükümeti ve basını sert tepki gösterdi.

Türk kamuoyunda oluşan düşünce kabaca şuydu: Mussolini Akdeniz'i bir İtalyan gölü yapmak ve Roma'nın eski hâkimiyetini yeniden kurmak istiyor; bunun önünde engel en önemli ülkelerden biri Türkiye idi. Bu nedenle İtalya, 1930'larda Türkiye açısından en ciddi dış tehditlerden biri olarak görülüyordu.

1937 yazında Akdeniz'de gemilere yönelik denizaltı saldırıları meydana geldi. Özellikle Bozcaada çevresindeki saldırılar, Türkiye'de büyük endişe yarattı. Saldırıları gerçekleştiren denizaltıların Doğu Akdeniz'deki İtalyan adalarından hareket ettiği düşünülüyordu. Bunun sonucunda Türkiye, İngiltere, Fransa, Yunanistan, Yugoslavya, Sovyetler Birliği, Mısır ve Bulgaristan ile birlikte Nyon Konferansı'na katıldı.

O tarihte, Türkiye'nin İtalya'nın Akdeniz'deki faaliyetlerini artık sadece diplomatik bir sorun olarak değil, doğrudan güvenlik meselesi olarak gördüğü açıktır. 7 Nisan 1939'da Mussolini İtalya'sı Arnavutluk'u işgal etti. Bu olay Türkiye açısından çok ciddi bir alarmdı. Türkiye'nin hemen batısındaki Balkan dengesi bozuluyordu.

Dönemin değerlendirmelerinde İtalya'nın Arnavutluk'u işgalinin Doğu Akdeniz ve Balkanlar açısından tehdidi ağırlaştırdığı özellikle vurgulan-

maktadır.

Burada Atsız'ın şiirindeki şu mısralar anlam kazanıyor: "Bizim eski uşakları al da yanına Balkanlardan doğru yürü er meydanına..." Bu tarihi gerçekler bağlamında artık "Davetiye" şiiri soyut bir şiirsel meydan okuma değildir. İtalya'nın Balkanlar üzerinden ilerleme ihtimaline verilen milliyetçi bir cevap olarak okunabilir.

Şiir bu tarihî hadiseler düşünüldüğünde şiir telmihlerle örülü bir algortimik zincir oluşturur. tarihî telmihler adeta bir kuyumcu titizliği ile şiirde nakış nakış dokınır.

Şiirinde Atsız, telmih edilen konular ile 1922-1940 arasındaki olayları söz konusu ederek İtalya'yabaşta yunan2ın denize dökülmesi hadisesi ile birlikte Türk'ün destanlaşan tarihi savaşlarını hatırları. Bu hatırlatma temelde "Türkiye'ye saldırmaya güveniyorsan gel. Anadolu'ya girdiğinde karşında teslim olacak bir millet değil, savaşacak bir Türk milleti bulacaksın." şeklinde ironik bir savaş davetiyesidir.

Daha ilk mısralarda: "*Ey Benito Mussolini! Ey gayet yüce, / İtalyanlar başvekili muhterem Duce*!" diyerek Mussolini'ye doğrudan seslenir. Ardından: "Gelecekmiş orduların yeşil Bosfora. Buyursunlar..." der. Buradaki "*Buyursunlar*" kelimesi şiirin bütün psikolojisini anlatıyor. Yani: "*Geliyorsanız gelin.*". Çünkü Mussolini'nin kendisini Roma İmparatorluğu'nun mirasçısı olarak görmesine karşı Atsız, Türk tarihini karşısına çıkarıyor.

Şiirin en önemli tarihsel çatışmalarından biri: Yeni Roma-Türk tarihi karşılaştırmasıdır. Atsız: "*Tarihteki eski Roma hoş bir hayaldir...*" dedikten sonra daha da ileri gider: "T*arihteki eski Roma hoş bir hayaldir, Kurulacak yeni Roma boş bir hayaldir...*" Burada hedef doğrudan Mussolini'nin "Yeni Roma" idealidir. Atsız'ın mantığı: Roma yeniden kurulamaz; çünkü karşısında Türkler vardır.

Atsız sadece 20. yüzyıldaki Türkiye ile aşist İtalya'yı karşılaştırmıyor. Türk tarihini çok daha geriye götürüyor: Göktürkler, Selçuklular, Osmanlı, Çanakkale, Dumlupınar ve nihayet Türkiye Cumhuriyeti şeklinde bir Türk tarihî sürekliliği oluşturuyor. Şiirde, Atilla, Çağrı Bey, Tuğru Bey, Kılıç arslan, Fatih... gibi türk büyükleri, ve "Kanije, Plevne, Dumlupınar..." gibi önemli savaşlar sıralayıor.

Bazı şiirler vardır, yalnızca okunmaz; insanı bir dönemin içine çeker. Bu şiir bizi tarihte yolculuğa çıkarıyor. Metinde özellikle şu ana eksenler belirgin: "Mussolini ve Faşist İtalya'ya meydan okuma, yeni Roma / eski Roma karşıtlığı", "Türk tarihinin savaşçı hafızasının çağrılması: Çağrı Beğ, Tuğrul Beğ, Atilla, Kılıç Arslan, Kanije, Plevne, Dumlupınar vb.", "Anadolu'nun savunulması ve vatan fikri", "Ülkü ile büyük devlet arasında kurulan ilişki", "Türk–Roma/İtalya tarihsel rekabetinin yeniden kurgulanması", "Savaşın yalnızca askerî değil, tarihî ve medeniyetler arası bir karşılaşma olarak sunulması", "Bozkurt, kartal, volkan, çınar gibi güçlü semboller"…

Özellikle şiirin son bölümü, geçmişteki askerî şahsiyetleri bugünün Türk toplumunda yaşayan bir kolektif tarihsel hafıza hâline getiriyor:

"*Kılıç Arslan öldü sanma, yaşıyor bizde!*
Atilla'nın ateşi var içimizde!"

Bunun ardından Kanije, Plevne, Edirne, Dumlupınar gibi tarihsel savunma ve zafer noktalarının art arda sıralanmasıyla şiir, bireysel kahramanlıktan ziyade kuşaktan kuşağa aktarılan bir savaş ve vatan hafızası oluşturuyor.

Öncelikle şiiri bir okuyalım:

"*Ey Benito Musolini! Ey gayet yüce,*
İtalyanlar başvekili muhterem Duce!
Duydum ki, yelkenleri edip de fora
Gelecekmiş orduların yeşil Bosfora.
Buyursunlar… Bizim için savaş düğündür;
Din arabın, hukuk sizin, harp Türklüğündür.
Açlar nasıl bir istekle koşarsa aşa
Türk eri de öyle gider kanlı savaşa.
Hem karadan, hem denizden ordular indir!
Çarpışalım, en doğru söz süngülerindir!
Kalem, fırça, mermer nedir? birer oyuncak!
Şaheserler süngülerle yazılır ancak!
Çağrı Beğ'le Tuğrul Beğ'in kurduğu devlet
İtalyalı melezlerden üstündür elbet;
Bizim eski uşakları alda yanına
Balkanlardan doğru yürü er meydanına;
Çelik zırhlı kartalları göklere saldır…
Fakat zafer sizin için söz ve masaldır…
Dirilerek başınıza geçse de Sezar
Yine olur Anadolu size bir mezar.
Belki fazla bel bağladın şimal komşuna,
Biz güleriz Cermenliğin kuduruşuna,
Tanıyoruz Atilla'dan beri cermeni,

Farklı mıdır prusyalı yahut ermeni?
Senin dostun cermanyaya biz Nemşe deriz,
Bir gün yine bec önünde düğün ederiz.
Söyle, kara gömlekliler etmesin keder;
Ölüm-dirim savaş bir gün mukadder!
Gerçi bugün eskisinden daha çok diksin;
Fakat yine biz Osmanlı, sen Venediksin!
Tarihteki eski Roma hoş bir hayaldir,
Hayal bütün insanlarda olan bir haldir.
Bu hayaller zamanları hızla aşmalı,
Gök Türklerle Romalılar karşılaşmalı!
Görmüyorsan gönlümüzün içini, körsün!
Kılıçlarımız kınlarından çıkmayagörsün!
Top sesleri, bomba sesi bize saz gelir;
17'ye karşı 44 milyon az gelir.
Arnavudu yendim diye kendini avut,
Yiğit Türkle bir olur mu soysuz Arnavut?
Kayalara çarpmalıdır korkunç türküler!
Dalmalıdır gövdelere çelik süngüler!
Sert dipçikler ezmelidir nice başları!
Ecel kuşu ayırmalı arkadaşları!
En yiğitler serilmeli en önce yere!
Kızıl kanlar yerde taşıp olmalı dere!
Ülkü denen nazlı gelin erde şan ister!
Büyük devlet kurmak için büyük kan ister.
Damarında var mı senin böyle bol kanın?
Türk'ün kanı bir eşidir lavlı volkanın!
Tarihteki eski Roma hoş bir hayaldir,
Kurulacak yeni Roma boş bir hayaldir,
Karşısında olmasaydı şanlı "Türk Budun"
Belki gerçek olacaktı bir gün umudun,
İnsan oğlu ümitlerle dolup taşmalı,
Aryalarla Turanlılar karşılaşmalı.
Tabiatın yürüyüşü belki yavaştır;
Hız verecek biricik şey ona savaştır!
Keskin olur likörlerden ayranla kımız,
Karnerayı yere serer Tekirdağlımız.
Yurdumuzun çok tarafı olsa da kuru
Makarnadan kuvvetlidir yine bulguru…
Biz güleriz façyoların felsefesine,
Dayanır mı kırkı bir tek Türk efesine?
Bizim yanık Fuzuli'miz engin bir deniz!
Karşısında bir göl kalır sizin danteniz!
Bizler ulu bir çınarız, sizler sarmaşık!
"General"ler "Paşa" larla atamaz aşık!..
Ey İtalyan başvekili! Ey musolini!
İki ırkın kabarmalı asırlık kini…
Hesabını göreceğiz elbette yarın
Yedi yüzlü, yedi dilli İtalyanların!
Irkınızı hiçe saydı Hazreti Fatih.
Biraz daha yaşasaydı Hazreti Fatih
Ne Venedik kalacaktı, ne Floransa…
Hoş geldiniz diyecekti bize Fransa!
Haydi, hamle kafirindir… İlkönce sen gel
Ecel ile zaman bize olmadan engel!
Burada tanklar yürümezse etme çok tasa;
Süngülerle çarpışmadır savaşta yasa.
Olma boyle sinsi çakal, yahut engerek!
Bozkurt gibi, kartal gibi döğüşmek gerek!
Kılıç Arslan öldü sanma, yaşıyor bizde!
Atilla'nın ateşi var içimizde!
Kanije'nin gazileri daha dipdiri!
Sınırdadır Plevne'nin kırkbir askeri!
Edirne'de Şükrü Paşa bekliyor nöbet!
Dumlupınar denen şeyi bilirsin elbet!
Şehitlerden elli milyon bekçisi olan
Aşılmaz bir kayadır bu ebedi vatan!"

Dikkat ederseniz son iki dize şiirin bütününü özetleyen bir metafora dönüşüyor, biz şiir ile ilgili sohbetimize bu nedenle sondan başlayalım:

"*Şehitlerden elli milyon bekçisi olan*
Aşılmaz bir kayadır bu ebedi vatan!"

Buradaki "şehitler", "bekçiler", "vatan" zinciri, vatanın fiziksel bir coğrafya olmaktan çıkarılarak geçmişte ölenlerle yaşayanlar arasında devam eden tarihsel bir emanete dönüştürüldüğünü gösteriyor. İlk bakışta karşımızda Mussolini'ye yöneltilmiş son derece sert bir meydan okuma vardır. Fakat şiirin içinde ilerledikçe Mussolini giderek küçülür, tarih ise giderek büyür. Önce İtalya'yı, ardından Roma'yı konuşurken birden Attila'yı Çağrı Bey'i, Tuğrul Bey'i, , Kılıç Arslan'ı, Fatih'i, Kanije'yi, Plevne'yi, Edirne'yi ve Dumlupınar'ı konuşmaya başlarız. Şiirin başlangıcındaki siyasî muhatap Mussolini'dir; fakat şiirin sonunda asıl muhatabın tarih olduğunu hissederiz. Nitekim metnin düşünce örgüsü de Mussolini'den başlayıp Türk tarihinin sürekliliğine ve nihayet "ebedî vatan" fikrine ulaşmaktadır.

Atsız, 1930'ların siyasî gerilimini anlatmakla yetinmiyor; güncel bir tehdidi binlerce yıllık olduğunu düşündüğü bir tarih şuurunun içine yerleştiriyor. Bu nedenle şiirin her dizesini yalnız bugünkü anlamıyla okumak yetmez. Bir taraftan kelimelerin ne söylediğini anlamlandırmak, diğer taraftan o

kelimelerin arkasında hangi tarihî hafızanın bulunduğunu görmek gerekiyor.

"*Ey Benito Mussolini! Ey gayet yüce,*
İtalyanlar başvekili muhterem Duce!"

"Duce", İtalyancada "önder/lider" anlamındadır ve Mussolini'nin kendisi için kullandığı siyasî unvandır. Atsız burada görünüşte saygılı bir hitap kullanmasına rağmen, şiirin bütünü düşünüldüğünde bu hitapta meydan okuyucu ve ironik bir ton vardır. Şiirin açılışındaki "*Ey Benito Mussolini*!" hitabı son derece önemlidir. Şair, düşmanını belirsiz bırakmıyor. Doğrudan adını söylüyor ve karşısına geçiyor. Ardından kullandığı "gayet yüce", "muhterem Duce" sözleri ilk anda saygılıymış gibi görünse de şiirin devamını bildiğimizde bunun gerçek bir övgü olmadığını anlıyoruz. "Duce", Mussolini'nin liderlik unvanıdır; fakat Atsız bu unvanı adeta Mussolini'nin yüzüne söyleyerek onunla alay ediyor. Görünürde saygılı fakat gerçekte ironik ve meydan okuyucu olduğu vurgulanmaktadır. Şiirin tonu daha ilk iki dizede belirginleşiyor: "Sen kendini büyük bir lider olarak görüyorsun; öyleyse gel, büyüklüğünü burada göster." Bundan sonra okuyacağımız hemen her şey bu meydan okumanın üzerine kurlmaktadır.

"*Duydum ki, yelkenleri edip de fora*
Gelecekmiş orduların yeşil Bosfora."

"Yelkenleri fora etmek", yelkenleri açıp yola çıkmak demektir. "Yeşil Bosfor" ise Boğaziçi/İstanbul Boğazı için şiirsel bir söyleyiştir. İtalya'nın Akdeniz'den hareket ederek Türkiye'ye yönelik bir saldırı ihtimali üzerinden konuşulmaktadır. "Boğaz" burada sıradan bir coğrafya değildir. İstanbul'dur, imparatorluk hafızasıdır, devlet merkezidir. Bu sebeple orduların Boğaz'a yönelmesi yalnız Türkiye sınırlarının ihlali değil, sembolik olarak Türk tarihinin kalbine yönelen bir saldırı biçiminde kurgulanır.

"*Buyursunlar… Bizim için savaş düğündür;*
Din Arabın, hukuk sizin, harp Türklüğündür."

Burada Atsız'ın Türk savaşçılığı anlayışı öne çıkar. "Düğün" kelimesi savaşın Türk kültüründeki geleneksel kahramanlık ve fedakârlık anlayışıyla ilişkilendirilmesidir. "*Din Arabın, hukuk sizin*" ifadesi özellikle önemlidir. Atsız burada dinî ve hukukî alanlarla savaşçı kimliği birbirinden ayırarak, Türk kimliğinin belirleyici unsurlarından biri olarak savaşçılığı öne çıkarmaktadır.

Hemen arkasından gelen "Buyursunlar…" sözü şiirin ruhunu yakalayan kelimelerden biridir. Bu tek kelime bile başlı başına bir meydan okumadır. "Gelmesinler" denmiyor; "Gelirlerse ne yapacağız?" diye kaygılanılmıyor. Tam tersine, "Buyursunlar." deniliyor.

Şiirin en tartışmalı ve aynı zamanda Atsız'ın düşünce dünyasını en iyi gösteren ifadelerinden biri "Bizim için savaş düğündür" sözüdür. Buradaki düğün gerçek anlamıyla bir eğlence değildir elbette. Savaşın korkuyla değil, kahramanlık ve fedakârlık duygusuyla karşılanmasını ifade eden epik bir benzetmedir.

Arkasından gelen "*Din Arabın, hukuk sizin, harp Türklüğündür*" sözü ise şiirin ideolojik karakterinin açıkça hissedildiği yerlerden biridir. Atsız burada kendi milliyetçi tarih anlayışı içinde Türk kimliğinin esas kuvvetlerinden birini savaşçılık olarak öne çıkarıyor. Bu ifadeyi evrensel veya tarihsel bir hüküm gibi değil, şairin polemik içinde kurduğu keskin bir kimlik cümlesi olarak değerlendirmek gerekir.

Daha sonra aç insanın yemeğe koşması ile "Türk eri"nin savaşa gitmesi arasında bir benzetme kurulur. Şair bilinçli biçimde aşırıya gider. Açlık ne kadar temel bir ihtiyaçsa, şiirin kurduğu Türk savaşçısı için mücadele de o derece tabii bir davranışmış gibi gösterilir. "Er" kelimesi de rastgele değildir. Bu kelime yalnız modern askeri değil, eski destanların alpını, erini, bahadırını da bize hissetirici bir tonda söylenmektedir.

"*Açlar nasıl bir istekle koşarsa aşa*
Türk eri de öyle gider kanlı savaşa."

"Türk eri" burada Türk askeri/savaşçısı anlamındadır. Savaş, korkulan bir zorunluluk değil, Türk savaşçısının doğal olarak yöneldiği bir mücadele alanı şeklinde tasvir edilir.

"*Hem karadan, hem denizden ordular indir!*
Çarpışalım, en doğru söz süngülerindir!"

Buradaki temel fikir meydan okumadır. Diplomasi veya söz yerine askerî güç karşı karşıya getirilmektedir. "En doğru söz süngülerindir" ifadesi, şiirin savaşçı retoriğinin en açık örneklerinden biridir.

Şiir ilerledikçe söylem sertleşir. "Karadan ve denizden gelin." anlamındaki çağrıdan sonra "en doğru söz süngülerindir" denilir. Burada diplomasi ile

savaş karşı karşıya getirilmiştir. Söz konuşur, tartışır, ikna etmeye çalışır. Süngü ise şiirin mantığı içerisinde kesin sonucu temsil eder. Bu dize Atsız'ın tarih felsefesini açığa çıkaran cümlelerden biridir. Çünkü şair için tarih çoğu zaman masa başında değil, mücadele alanında yazılır.

Nitekim hemen ardından kalem, fırça ve mermerin "oyuncak" sayılması ve "şaheser"in süngülerle yazıldığının söylenmesi gelir. Burada elbette gerçek anlamda sanatın değersizliğini ilan eden sistemli bir estetik teori aramak bana doğru gelmiyor. Şair daha çok tarih yapan kahramanlığı sanat üretmekten bile büyük bir eser olarak sunuyor. Kalem edebiyatı, fırça resmi, mermer heykeli temsil ederken süngü "tarih yapmayı" temsil ediyor.

"*Kalem, fırça, mermer nedir? Birer oyuncak!*
Şaheserler süngülerle yazılır ancak!
Çağrı beğ'le Tuğrul Beğ'in kurduğu devlet"

Şair daha sonra tarih sahnesini açar ve Çağrı Bey ile Tuğrul Bey karşımıza çıkar. Artık mesele yalnız Türkiye ile İtalya arasındaki muhtemel bir savaş değildir. Mussolini "Roma" geçmişine yaslanıyorsa Atsız da ona, kabaca, "Bizim de arkamızda Selçuklu var." demektedir.

Şiirde Çağrı Bey ve Tuğrul Bey isimlerinin özellikle tercih edilmesi, Atsız'ın tarih anlayışını ortaya koyması bakımından anlamlıdır. Her iki isim de yalnızca Selçuklu tarihinin önemli şahsiyetleri olarak değil, aynı zamanda Türk devlet kuruculuğunun ve siyasi teşkilatlanma geleneğinin sembolleri olarak değerlendirilebilir. Atsız'ın bu tarihî şahsiyetleri modern Türk kimliğiyle ilişkilendirmesi, Cumhuriyet Türkiyesi'ni geçmiş Türk devletlerinden bağımsız ve tarihsel bir kopuşun ürünü olarak görmediğini düşündürmektedir. Aksine, modern Türkiye'nin tarihsel arka planını Göktürklerden Selçuklulara, Selçuklulardan Osmanlılara uzanan kesintisiz bir Türk devlet ve millet geleneği içerisinde konumlandırmaktadır. Bu bakış açısında Cumhuriyet, geçmiş Türk devletlerinin sona ermesiyle ortaya çıkan bütünüyle yeni bir siyasi ve kültürel yapı değil; Türk tarihinin önceki dönemlerinde şekillenen devlet kurma, bağımsızlık ve mücadele anlayışının modern dönemdeki devamı niteliğindedir. Dolayısıyla Çağrı Bey ve Tuğrul Bey'e yapılan gönderme, şiirin yalnızca Selçuklu geçmişine duyulan hayranlığı yansıtmaz; aynı zamanda Atsız'ın modern Türk kimliğini tarihsel süreklilik içerisinde temellendirme çabasını da gösterir. Böylece Göktürk, Selçuklu ve Osmanlı mirası, Cumhuriyet Türkiyesi'nin dışında bırakılan geçmiş dönemler olmaktan çıkarılarak modern Türk kimliğinin tarihsel ve kültürel unsurları hâline getirilir.

"*Bizim eski uşakları alda yanına*
Balkanlardan doğru yürü er meydanına;"

Bunun ardından Balkanlara yönelik oldukça sert ve küçümseyici ifadeler gelir. "Eski uşaklar" gibi sözleri bugünün diliyle meşrulaştırmak doğru olmaz. Bunları dönemin saldırgan polemik üslubu ve Atsız'ın milliyetçi tarih tahayyülü içerisinde okumak gerekir. Şiirin edebî kuvvetini anlamak başka şeydir; etnik toplulukları aşağılayan ifadelerini bugünün değer yargılarıyla benimsemek başka şey.

"*İtalyalı melezlerden üstündür elbet;*
Aşılmaz bir kayadır bu ebedi vatan!
Çelik Kartallar Gökyüzünde"

"Çelik zırhlı kartallar" şiirin en başarılı imgelerinden biridir. Bunların savaş uçakları olduğunu hemen anlarız. Makine, hayvana dönüştürülmüştür. İtalya modern savaş teknolojisine sahip olabilir. Uçakları, tankları, silahları olabilir. Fakat Atsız şiir boyunca teknolojinin karşısına başka bir unsur çıkarır: irade. Şairin kurduğu denklem kabaca şöyledir: Teknoloji önemlidir fakat savaşçı ruh olmadan tek başına zafer getirmez.

Bugün bunun askerî gerçeklik açısından ne ölçüde doğru olduğunu ayrıca tartışabiliriz. Fakat şiir açısından önemli olan gerçekçi askerî analiz değil, moral üstünlük oluşturmaktır. Atsız zaten bir harp raporu yazmıyor; karşı tarafın psikolojik üstünlük ihtimalini şiir yoluyla kırmaya çalışıyor.

"*Fakat zafer sizin için söz ve masaldır…*
Dirilerek başınıza geçse de Sezar
Yine olur Anadolu size bir mezar."

Atsız, Roma tarihinin en büyük isimlerinden biri sahneye çağrılır: Sezar. "Sezar dirilip ordunuzun başına geçse bile Anadolu size mezar olur." "Senden çok daha büyük bir Roma kumandanı gelse bile sonuç değişmez." Burada Anadolu kelimesi önemli. Şiirin başında "Bosfor" vardı; şimdi "Anadolu" vardır. Böylece coğrafya genişler. Savunulan yalnız İstanbul değildir. Anadolu bütünüyle tarihî vatanın merkezine dönüştürülür.

"*Belki fazla bel bağladın şimal komşuna,*

Biz güleriz Cermenliğin kuduruşuna,
Tanıyoruz Atilla'dan beri cermeni,
Farklı mıdır prusyalı yahut ermeni?
Senin dostun cermanyaya biz Nemşe deriz,
Bir gün yine bec önünde düğün ederiz."

Bu noktadan sonra "Yeni Roma" fikriyle "Türk vatanı" fikri arasındaki çatışma şiirin ana eksenlerinden biri olacaktır. Attila'dan Cermenlere, Nemçe'den Viyana'ya Şair bu defa Mussolini'nin Almanya ile yakınlığını hatırlatır. "Şimal komşuna bel bağlamış olabilirsin." derken dönemin Avrupa ittifaklarına göndermede bulunur.

Sonra çok tipik bir Atsız hareketi görürüz: Güncel siyaset bir anda Attila zamanına götürülür.

Türklerin Cermenlerle temasının Attila'dan beri sürdüğü söylenerek günümüzdeki Alman gücü tarihsel hafıza içerisinde küçültülür. "Nemçe" ve "Bec" ... Nemçe, Osmanlı dünyasında Avusturya/Habsburg coğrafyasına ilişkin kullanılan adlardan; Bec ise Viyana'dan söz eder. Böylece şiir Mussolini'den çıkmış, Attila'ya gitmiş, oradan Osmanlı-Habsburg mücadelelerine ulaşmıştır.

Daha da ilginci, "düğün" imgesi tekrar karşımıza çıkar. Şiirin başında savaş düğündü; şimdi Viyana önlerinde de düğün yapılacağından söz edilir. Bu tekrar şiirin ayrı bölümlerini birbirine bağlar.

"*Biz Osmanlı, Sen Venediksin*"

Dizesi ile tarih burada tamamen bugüne taşınmıştır. Modern Türkiye gerçekten Osmanlı Devleti değildir; modern İtalya da Venedik Cumhuriyeti değildir. Atsız da tarih kitabı yazmadığı için bunun peşinde değildir. Şiirsel düzlemde yaptığı şey şudur: "Eski rakiplerin mücadelesi devam ediyor; yalnız aktörlerin isimleri değişti. Bu nedenle geçmiş ve şimdi birbirine katılır.

"Mussolini = yeni Venedik.", "Modern Türk milleti = Osmanlı'nın devam eden tarihî iradesi." Atsız'ın dünyasında geçmiş geride bırakılan bir şey değildir; gerektiğinde bugünün içine çağrılabilecek yaşayan bir kuvvettir.

"*Eski roma güzel bir hayal, yeni roma boş bir hayal*". Mussolini'nin Roma İmparatorluğu'nun ihtişamını diriltme arzusuna şiirde doğrudan cevap verilir. Atsız, eski Roma'nın büyüklüğünü tümden inkâr etmiyor. Hatta "hoş bir hayal" diyerek tarihî Roma'yı belirli ölçüde kabul ediyor. Fakat mesele "Yeni Roma" olduğunda tavır değişiyor: O artık "boş hayal"dir.

Burada zekice kurulmuş bir polemik var. Rakibin tarihini tamamen yok sayarsanız sözünüz zayıflayabilir. Atsız bunun yerine "Eski Roma büyüktü; fakat sen o Roma değilsin." demeyi tercih ediyor.

Ardından şiirin tarih sınırları tamamen ortadan kalkar: Göktürklerle Romalıların karşılaşması istenir. Tarihsel kronoloji bakımından burada şiirsel bir tahayyül vardır. Ama zaten amaç gerçek bir savaş tarihi yazmak değildir. Şair iki büyük tarih imgesini zihninde aynı arenaya çıkarıyor: Roma ve Türk budunu.

"Türk Budun": Geçmişten Bugüne Tek Millet Tasavvuru... "Türk Budun" sözü öre şiirin anahtarlar kelimelerden biridir. "Budun", eski Türkçe siyasî-kültürel dünyada millet veya topluluk anlamına gelir. Şair modern "millet" kelimesini kullanabilecekken eski bir kelimeyi tercih eder. Bunun tesadüf olduğunu düşünmüyorum. Çünkü kelimenin kendisi bile tarihî süreklilik kurmaktadır.

Göktürk budunu geçmiştedir ama şiirde sesi bugüne ulaşır. Daha sonra Selçuklu gelir. Sonra Osmanlı. Sonunda Cumhuriyet ve Dumlupınar.

Böylece farklı devletler, çağlar ve siyasî yapılar tek bir "Türk tarihi" çizgisinin durakları hâline gelir. Dosyadaki kıta çözümlemesinin de işaret ettiği gibi şiir, Göktürk budunundan Selçuklu ve Osmanlı üzerinden Cumhuriyet Türklerine ulaşan kesintisiz bir millî süreklilik tasavvuru kurmaktadır.

"Arya" ve "Turan" karşıtlığının geldiği bölüm ise dönemin ırk merkezli siyasal ve tarihsel söz dağarcığını taşır. Bugün bu kategorileri modern antropolojinin bilimsel ve tartışmasız sınıflandırmaları olarak kullanamayız.

"Savaş Tarihi Hızlandırır" Düşüncesi... Şiirin belki de en felsefî cümlelerinden biri, tabiatın yürüyüşünün yavaş fakat savaşın onu hızlandırdığı düşüncesidir.

Bu dize üzerinde durmak gerekiyor. Çünkü burada savaş artık yalnız vatanı savunmak için başvurulan bir araç değildir. Tarihin motorlarından biri olarak görülmeye başlanır. Tarihin savaşlarla hızlandığı elbette birçok örnek üzerinden söylenebilir; devletler yıkılmış, sınırlar değişmiş, teknolojiler hızla gelişmiştir. Fakat savaşın hızlandırdığı şey her zaman ilerleme değildir; yıkım da çok hızlı gerçekleşebilir.

Atsız'ın şiiri ise meselenin yıkım tarafından çok, irade ve tarih yapıcılık tarafından bakıyor. Bu nedenle burada okuyucu ile şair arasında doğal bir mesafe oluşabilir. Zaten iyi bir edebî metni okumak her fikrine katılmak anlamına gelmez. Bazen asıl kıymet, metnin bizi düşünmeye zorlamasındadır.

"Ayran, Kımız, Bulgur ve Makarna" Şiirin ağır savaş havasının içinde birden ayran, kımız, likör, bulgur ve makarna çıkınca ilk okuyuşta insanın yüzünde hafif bir tebessüm beliriyor. Fakat bu bölümün yalnız mizah olduğunu düşünmüyorum. Ayran ve kımız Türk kültürünün; likör Avrupa'nın sembolüne dönüşür. Bulgur ile makarna da aynı karşılaştırmanın gündelik hayat düzeyindeki karşılığıdır. Yani şair savaş alanında kurduğu millî karşıtlığı sofraya kadar getiriyor.

Mesaj şuna benziyor: "Sizin maddî imkânlarınız, gösterişiniz, şehirleriniz daha büyük olabilir; fakat bizim sade hayatımız daha dayanıklıdır." Burada bir çeşit yerlilik gururu vardır. Aynı tavır "façyo" ile "Türk efesi" karşılaştırmasında da sürer. Tek bir efenin kırk rakibe bedel olması... Destanların dili matematik dili değildir. Buradaki sayı, kahramanı büyütmek için kullanılanılır...

Fuzûlî ve Dante: Savaş Birden Edebiyata Taşınıyor. İşte şiirin en ilginç geçişlerinden biri… Bir süredir tanklardan, süngülerden, ordulardan konuşurken birden Fuzûlî ve Dante karşımıza çıkar. Şair artık "Biz savaşta güçlüyüz." demekle yetinmez. "Kültürde de sizden geri değiliz." demeye başlar. Fuzûlî "engin deniz", Dante onun karşısında "göl" olarak tasvir edilir.

"Davetiye"şiiri yalnız askerî bir şiir değil... Mücadele artık: askerî güçten siyasete, siyasetten tarihe, tarihten kültüre uzanıyor."Bizler ulu bir çınarız, sizler sarmaşık" imgesi, şiirin en kolay hatırlanan benzetmelerinden biridir.

Çınar köklüdür. Toprağın içindedir. Kendi gövdesi üzerinde yükselir. Uzun ömürlüdür. Sarmaşık ise başka bir yapıya tutunarak yükselir. Dolayısıyla şair iki bitkiyi biyolojik özellikleri için değil, tarih görüşünü anlatmak için kullanır. Türk tarihi "çınar"; İtalyan tarafı "sarmaşık" yapısındadır.

Arkasından "general" ile "paşa" karşılaştırılır. Kelimelerin kendileri bile iki medeniyetin askerî terminolojisinin temsilcilerine dönüşür. Bir tarafta Avrupa'nın "general"i, öte tarafta Türk-Osmanlı tarihinin "paşa"sı vardır.

Yeniden Mussolini: Şiir Çemberini Tamamlıyor. Şiirin ilerleyen kısmında Mussolini'ye yeniden doğrudan hitap edilir. Bu bana şiirin başına geri dönmüşüz hissi verir. Fakat önemli bir fark vardır. Başlangıçta Mussolini'nin karşısında yalnız şiirin sesi vardı. Şimdi ise arkasında Selçuklu, Göktürk, Osmanlı ve Anadolu vardır. Bu nedenle ikinci Mussolini hitabı, birincisinden daha ağırdır. Şair artık kendi adına değil, kurduğu bütün tarih anlatısının içinden konuşmaktadır.

"*Yedi yüzlü, yedi dilli*" gibi sözler yine şiirin aşağılayıcı polemik dilinin parçalarıdır. Bunları tarihî İtalyan kimliğinin nesnel açıklaması sayamayız. Atsız rakibini küçültmek için destansı şiirin bütün abartı ve saldırı imkânlarını kullanmaktadır.

Fatih, Otranto ve gerçekleşmemiş Tarih... Sonra sahneye Fatih Sultan Mehmed çıkar. Şiirin bu bölümü gerçek bir tarihsel olaydan hareket edip gerçekleşmemiş bir tarih ihtimali kurar.

Dosyadaki açıklamada da Fatih'in İtalya seferleri ve Otranto'nun alınmasının hatırlatıldığı, Fatih'in daha uzun yaşaması hâlinde Osmanlı'nın İtalya'da ilerleyebileceği varsayımının şiirde destansı bir karşı-olgusal tarih biçiminde kullanıldığı belirtilmektedir.

"Biraz daha yaşasaydı…" sözü tam da budur. Tarih başka türlü akabilir miydi? Belki. Ama şiir "belki"yle yetinmek istemez. O ihtimali gerçek olmuş gibi büyütür; Venedik'ten Floransa'ya, oradan Fransa'ya kadar uzatır. Atsız tarih ile hayal arasındaki sınırı isteyerek bulanıklaştırmaktadır. Çünkü epik şiir için önemli olan her zaman "tam olarak ne oldu?" sorusu değildir; bazen "olabilecek büyüklük neydi?" sorusudur.

"İlk Önce Sen Gel": davet yeniden başlıyor. Şiirin adı Davetiye. Ve sonlara yaklaşırken bu adın neden seçildiğini daha iyi anlıyoruz.

Mussolini'ye sürekli "gel" deniyor. Fakat bu bildiğimiz misafir daveti değil; tam tersine bir savaş meydanı daveti. "İlk hamleyi sen yap." anlamındaki sözler, şairin kendisini saldıran değil meydan okumayı kabul eden taraf olarak konumlandırmasını sağlar.

Tanklar bile küçümsenir. Tank ilerlemezse süngüyle savaşılacağı söylenir. Burada yine aynı temel

çatışmaya dönüyoruz: makine ile insan, teknoloji ile irade. Şiirin tercihi açıkça iradeden yanadır.

"Çakal, Engerek, Bozkurt ve Kartal" Hayvan sembolleri şiirin sonuna doğru yoğunlaşır. "Çakal ve engerek" olumsuzdur. Biri fırsatçılık ve sinsilik, diğeri gizli tehlike ve zehirle ilişkilendirilir. Buna karşılık "bozkurt" ve "kartal" olumlu kutuptadır. Bozkurt Türk millî-mitolojik hafızasıyla, kartal ise yükseklik ve kudretle birleştirilir.

Şair, "Gizlice saldırma; açıkça karşıma çık." diyor. Yani cesaret, yalnız savaşmak değil; savaşın biçiminde de açık ve doğrudan olmaktır.

"Kılıç Arslan Öldü Sanma": Şiirin kalbine geldiğimiz Yer. "Davetiye"nin asıl kapısını açan cümlelerden biri "Kılıç Arslan öldü sanma, yaşıyor bizde" düşüncesidir. Çünkü bu noktaya kadar yaptığımız bütün tarih yolculuğunun niçin yapıldığını burada anlıyoruz. Atsız'ın söylemek istediği yalnız "Kılıç Arslan büyük komutandı." değildir. Çok daha farklı bir şey söyler: Kılıç Arslan geçmişte kalmadı. Onun iradesi bugünkü insanlarda yaşamaktadır. Attila'nın "ateşi" de aynı şekilde bugüne taşınır.

İşte tarihsel süreklilik dediğimiz düşünce burada neredeyse mistik bir boyut kazanıyor. Geçmişin insanları bedenen ölmüş olabilir fakat onların karakteri, iradesi ve hatırası milletin içinde yaşamaktadır. Şiirin asıl güçlü tarafını savaş tasvirlerinden çok burada buluyorum. Çünkü savaş çağrısı dönemin siyasetiyle sınırlı kalabilir; fakat "geçmişin bugünün içinde yaşaması" fikri çok daha geniş bir tarih ve kimlik tartışmasına açılır.

Kanije, Plevne ve Edirne: Zaferden Çok Direniş... Ardından Kanije, Plevne ve Edirne peş peşe gelir. Şair neden yalnız büyük fetihleri saymıyor? Çünkü bu üç isim özellikle direnme fikrini taşır.

Kanije'nin gazileri… Plevne'nin askerleri… Edirne'de Şükrü Paşa… Bunların şiirdeki ortak mesajı "Her zaman hücum et." değildir.

Asıl mesaj, "Sonuna kadar dayan."dır. Bu yüzden şiirin savaşçılığı yalnız fetih arzusundan ibaret değildir; savunma ahlâkı da vardır. Vatan kuşatılabilir. İmkânlar azalabilir. Düşman üstün olabilir. Ama direnmekten vazgeçilmemelidir.

Şiirin bugüne taşınabilecek daha evrensel taraflarından biri de bu direnç fikridir; elbette bunu mutlaka fiziksel savaşla sınırlamak zorunda değiliz. Bir milletin kültürde, bilimde, ekonomide ve düşüncede de dayanma ve yeniden ayağa kalkma iradesi olabilir.

Ve nihayet Dumlupınar gelir. Bu tek kelimenin şiirdeki ağırlığı büyük. Çünkü o ana kadar Attila'yı, Göktürkleri, Selçukluları, Osmanlıları konuştuk. Dumlupınar ise tarih zincirini Millî Mücadele ve Cumhuriyet'e getirir. Artık şiirin tarih çizgisi tamamlanmıştır: Göktürk geçmişinden Selçukluya, Selçukludan Osmanlıya, Osmanlıdan Millî Mücadeleye, oradan yaşayan Türk milletine… Dumlupınar bu nedenle yalnız bir savaş adı değildir. Şiirin tarih felsefesinin son halkasıdır.

Şehitler, Bekçiler ve "Ebedî Vatan"... Ve sonunda şiirin bütün gürültüsü birden tek bir kavramda toplanır: vatan. Toplar, uçaklar, süngüler, Mussolini, Roma, Venedik, Göktürkler, Fatih, Attila, Kılıç Arslan, Kanije, Plevne, Edirne ve Dumlupınar… Hepsi son iki dizenin hazırlığıymış gibi görünmeye başlar. Şehitlerin "bekçi"ye dönüştürülmesi son derece güçlü bir kişileştirmedir. Ölmüş insanlar sembolik olarak hâlâ sınırda durmaktadır. Böylece vatan yalnız yaşayan insanların koruduğu bir toprak değildir. Geçmiş kuşaklar da onun içindedir.Şiirin asıl ilginç tarafı, farklı tarih çağlarını tek bir bilinç içinde birleştirmesidir. Atsız'ın yaptığı şey kronolojik tarih anlatmak değildir. Attila'yı çağırıyor. Çağrı Bey'i ve Tuğrul Bey'i çağırıyor. Osmanlı'yı çağırıyor. Fatih'i çağırıyor. Kanije'yi, Plevne'yi, Edirne'yi çağırıyor. Sonra hepsini Dumlupınar'a getiriyor.

En sonunda bu tarihsel kalabalığı yaşayan milletin arkasında diziyor. Böylece Mussolini'nin karşısında aslında bir kişi veya bir hükûmet değil, şairin tasavvur ettiği şekliyle bütün bir tarih beliriyor.

Şiirde zaman düz bir çizgi değildir. Geçmiş bitmez. Attila hâlâ oradadır. Kılıç Arslan hâlâ yaşamaktadır. Kanije gazileri hâlâ diridir. Şükrü Paşa hâlâ nöbettedir.

Dumlupınar hâlâ hatırlatılmaktadır. Şehitler hâlâ bekçidir. Bu, elbette gerçek zaman değil; şiirin zamanıdır. Fakat Atsız'ın tarih anlayışını güçlü kılan edebî mekanizma da tam olarak budur.

Asıl kalıcı olan, şiirin okuyucuya şu soruyu sordurmasıdır: Bir milletin geçmişi gerçekten geçmişte mi kalır; yoksa o millet kendisini hatırladığı müddetçe tarih, bugünün içinde yaşamaya devam mı eder? "Davetiye" şiirinin kulaklarda bıraktığı asıl soru budur.

TÜRKİYE'NİN MİLLÎ YAPAY ZEKÂ VİZYONU: TEKNOLOJİK EGEMENLİKTEN TÜRK DÜNYASIYLA ORTAK BİLİMSEL ÜRETİME

Hakan TOPUZOĞLU

Özet

Yapay zekâ, günümüzde yalnızca teknik bir yenilik alanı değil; ülkelerin ekonomik, bilimsel, kültürel ve stratejik kapasitelerini doğrudan etkileyen temel bir güç unsurudur. Bu nedenle millî yapay zekâ kapasitesinin geliştirilmesi, teknolojik bağımsızlığın ötesinde bilgi üretimi, veri yönetimi, dijital altyapı ve karar alma süreçlerinde egemenliğin güçlendirilmesini gerektirmektedir. Bu çalışma, Türkiye'nin millî yapay zekâ vizyonunu teknolojik egemenlik, Türkçenin ve kültürel birikimin dijital temsili, Türk dünyasıyla bilimsel ve teknolojik iş birliği, barışçıl rekabet ve toplumsal fayda eksenlerinde ele almaktadır. Çalışmada millî yapay zekâ, dışa bağımlılıkların azaltılması ve yerli bilimsel-teknolojik kapasitenin geliştirilmesiyle başlayan; Türk dünyasıyla ortak araştırma, veri ve model geliştirme süreçleri üzerinden genişleyen; küresel teknoloji sistemine etkin katılımı hedefleyen bütüncül bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımın sürdürülebilirliği ise bireysel özgürlüklerin, düşünsel mahremiyetin, veri güvenliğinin ve toplumsal adaletin sistematik biçimde gözetilmesine bağlıdır. Bu doğrultuda çalışma, yapay zekâ yönetişimini hedef belirleme, kapasite geliştirme, ortak üretim, uygulama, etki değerlendirmesi ve sürekli iyileştirme aşamalarından oluşan algoritmik bir süreç olarak yapılandırmaktadır. Sonuç olarak Türkiye'nin millî yapay zekâ kapasitesinin, yalnızca ulusal teknolojik bağımsızlığın değil, Türk dünyasıyla müşterek bilimsel üretimin ve küresel teknoloji sistemine daha güçlü katılımın da temelini oluşturduğu savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Millî Yapay Zekâ, Teknolojik Egemenlik, Yapay Zekâ Yönetişimi, Türk Dünyası, Veri Egemenliği, Dijital Dönüşüm, Barışçıl Rekabet, Toplumsal Fayda.*

Giriş

Yapay zekâ, insanın bilgi ve teknolojiyle kurduğu ilişkinin yeni bir aşamasını temsil eden ve bireysel, toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşamı birlikte dönüştüren sosyo-teknik bir gelişme alanıdır. Bu dönüşüm, yapay zekânın yalnızca verileri işleyen ve belirli çıktılar üreten teknik bir araç olarak değerlendirilmesini yetersiz hâle getirmektedir. Çünkü yapay zekâ sistemlerinin geliştirilmesi sırasında hangi bilginin üretileceğine, hangi verilerin kullanılacağına, hangi risklerin kabul edileceğine ve ortaya çıkan teknolojik gücün kimin yararına kullanılacağına ilişkin tercihler yapılmaktadır. Bu nedenle yapay zekâ, aynı zamanda ülkelerin geleceğini, teknolojik bağımsızlığını ve toplumsal gelişme imkânlarını belirleyen stratejik bir güç alanı olarak ele alınmalıdır.

Çağdaş risk yönetimi yaklaşımları da güvenilir bir yapay zekâ sistemini yalnızca doğru sonuç üreten teknik bir yapı olarak görmemekte; güvenlik, dayanıklılık, hesap verebilirlik, şeffaflık, açıklanabilirlik, mahremiyet ve zararlı önyargıların yönetimi gibi birbirine bağlı özellikler üzerinden değerlendirmektedir (NIST, 2023: 12). Bu yaklaşım, teknik performansın tek başına yeterli olmadığını ve yapay zekânın bütün yaşam döngüsü boyunca sürekli değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla yapay zekâ geliştirme faaliyetleri yalnızca teknolojik başarı, işlem kapasitesi veya ekonomik getiri üzerinden değil, toplumsal sonuçlar ve stratejik bağımsızlık bakımından da değerlendirilmelidir.

Türkiye açısından bu dönüşümün en önemli boyutlarından biri millî yapay zekâ kapasitesinin geliştirilmesidir. Millî yapay zekâ, ülkenin kritik teknolojik altyapılar üzerinde karar verebilmesini, kendi dilinde yüksek yeterliliğe sahip sistemler geliştirebilmesini, stratejik verilerini koruyabilmesini ve yapay zekâ alanındaki teknolojik gelişmelere yalnızca kullanıcı olarak değil üretici olarak da katılabilmesini ifade etmektedir. Bu yaklaşım, yabancı teknolojilerin bütünüyle reddedilmesini veya küresel teknoloji ekosisteminden kopulmasını gerektirmemektedir. Esas mesele, dış kaynaklardan yararlanırken kritik alanlarda denetlenemeyen ve sürdürülemez bağımlılıklar oluşturmamaktır.

Millî yapay zekâ yaklaşımının bir diğer önemli boyutu Türkçenin teknolojik gelişme içerisinde

güçlü biçimde temsil edilmesidir. Dil, yalnızca insan ile makine arasında iletişim sağlayan bir araç değil, toplumun tarihî tecrübesini, bilimsel birikimini, hukukunu ve kültürel hafızasını taşıyan temel bilgi yapısıdır. Bu nedenle Türkçenin yapay zekâ sistemlerinde yüksek yeterlilikle temsil edilmesi, millî teknolojik egemenliğin kültürel ve epistemik boyutunu oluşturmaktadır.

1. Çalışmanın temel amacı

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'nin millî yapay zekâ vizyonunu teknolojik egemenlik, Türkçe ve kültürel temsil, Türk dünyasıyla bilimsel iş birliği, barışçıl rekabet, bireysel özgürlük ve toplumsal fayda eksenlerinde bütüncül bir model çerçevesinde değerlendirmektir. Çalışmada millî AI kapasitesinin üç ölçekte geliştirilmesi önerilmektedir: Türkiye'nin millî ve egemen yapay zekâ kapasitesi, Türk dünyasının ortak bilim ve teknoloji ekosistemi ve insanlığın ortak sorunlarına katkı sunan küresel teknoloji iş birliği.

2. Yöntem ve Kavramsal Sınırlar

Bu çalışma, nitel ve kavramsal bir model geliştirme yaklaşımına dayanmaktadır. Araştırmanın temel yöntemi, millî yapay zekâ alanındaki teknolojik, ekonomik, kültürel ve hukuki meselelerin birbiriyle ilişkili biçimde değerlendirilmesidir. Çalışmada teknolojik egemenlik, veri güvenliği, dil yeterliliği, kültürel temsil, bilimsel iş birliği, bireysel özgürlük ve toplumsal fayda kavramları millî yapay zekâ yönetişiminin temel bileşenleri olarak ele alınmaktadır.

Çalışmanın kavramsal yaklaşımında teknolojik egemenlik ile mutlak teknolojik bağımsızlık birbirinden ayrılmaktadır. Bir ülkenin bütün donanım, yazılım ve teknolojik bileşenleri kendi sınırları içerisinde üretmesi kısa ve orta vadede her zaman mümkün olmayabilir. Buna karşılık ülkenin kritik teknolojik altyapılar üzerinde yeterli karar verme, denetleme ve geliştirme kapasitesine sahip olması mümkündür. Dolayısıyla millî yapay zekâ, dış dünyayla teknolojik ilişkiyi kesmekten ziyade bu ilişkiyi ülkenin stratejik çıkarları ve bilimsel gelişme hedefleri doğrultusunda yönetebilme yeteneği olarak değerlendirilmektedir.Çalışmada kullanılan yönetişim modeli de katı ve doğrusal bir karar dizisi olarak tasarlanmamıştır. Güvenlik, özgürlük, adalet ve insan onuru gibi ilkeler yalnızca belirli bir aşamada devreye giren kontroller değil, bütün sistem yaşam döngüsünü denetleyen yatay ilkeler olarak kabul edilmektedir. Örneğin veri toplanırken mahremiyet, model geliştirilirken ayrımcılığın önlenmesi, uygulama sırasında insan denetimi ve sistem sonuçları değerlendirilirken toplumsal fayda dikkate alınmalıdır.

Bu nedenle çalışma, millî yapay zekâ geliştirme sürecini sürekli değerlendirme ve iyileştirme esasına dayanan bir yönetişim döngüsü olarak ele almaktadır. NIST'in yapay zekâ risk yönetimini bağlamlandırma, ölçme, yönetme ve sürekli izleme süreçleri üzerinden değerlendirmesi de bu yaklaşımın çağdaş teknik yönetişim mantığıyla uyumlu olduğunu göstermektedir (NIST, 2023: 7, 12).

3. Millî Yapay Zekâ ve Teknolojik Egemenlik

Millî yapay zekâ, bir ülkenin kritik yapay zekâ kapasitesi üzerinde yeterli ölçüde karar verebilme, geliştirme, denetleme ve sürdürebilme yeteneği olarak tanımlanabilir. Bu yaklaşımda teknolojik egemenlik, bütün donanım ve yazılım bileşenlerini ülke sınırları içerisinde üretmek anlamındaki mutlak otarşiyle eş anlamlı değildir. Esas amaç, ülkenin güvenliği, dili, kritik verileri ve stratejik karar mekanizmaları bakımından yaşamsal yapay zekâ katmanlarında denetlenebilir ve sürdürülebilir kapasite oluşturmaktır.

Bu nedenle millî AI yalnızca bir sohbet robotunun veya belirli bir büyük dil modelinin geliştirilmesiyle gerçekleştirilemez. Hesaplama altyapısı, veri merkezleri, bulut sistemleri, veri yönetişimi, temel ve alan modelleri, insan kaynağı, enerji, siber güvenlik, hukuk ve etik aynı teknolojik bütünün parçalarıdır.

Türkiye'nin 2026–2030 Yapay Zekâ Eylem Planı'nda egemen yapay zekâ kapasitesi, veri merkezi ve bulut altyapıları ile Türkçe büyük dil modeli çalışmalarının birlikte ele alınması, bu çok katmanlı yaklaşımın güncel politika düzeyinde de karşılık bulduğunu göstermektedir. Millî

sistem yabancı bilimsel bilgi veya teknolojiyi reddetmek yerine dış kaynaklardan yararlanırken kritik alanlarda bütünüyle denetimsiz bağımlılığa düşmemeyi amaçlamalıdır.

Açık kaynak modeller, uluslararası iş birlikleri ve yabancı teknoloji bileşenleri kullanılabilir; ancak bu kullanım toplumun kendi teknoloji geleceği üzerinde karar verebilme gücünü ortadan kaldırmamalıdır. Böylece teknolojik egemenlik, izolasyon değil bağımlılıkları yönetebilme ve kritik karar alanlarını koruyabilme kapasitesi anlamına gelmektedir.

Millî yapay zekânın stratejik önemi özellikle şu alanlarda ortaya çıkmaktadır:

Hesaplama ve altyapı egemenliği: Veri merkezleri, bulut altyapıları, yüksek performanslı hesaplama sistemleri ve gerekli enerji kapasitesinin geliştirilmesi.

Veri egemenliği: Kritik kamu, sanayi, savunma, sağlık ve bilimsel verilerin güvenli biçimde yönetilmesi.

Model geliştirme kapasitesi: Temel modellerin, büyük dil modellerinin ve sektörel yapay zekâ sistemlerinin geliştirilmesi.

Siber güvenlik: Yapay zekâ altyapılarının saldırılara, veri sızıntılarına ve dış müdahalelere karşı korunması.

İnsan kaynağı: Bilgisayar mühendisliği, veri bilimi, matematik, dilbilim ve ilgili disiplinlerde nitelikli araştırmacı yetiştirilmesi.

Hukuk ve yönetişim: Yapay zekâ sistemlerinin hesap verebilir, denetlenebilir ve hukuka uygun biçimde geliştirilmesi.

Bu unsurların birlikte geliştirilmesi, Türkiye'nin yapay zekâ alanında yalnızca teknoloji tüketen değil, kendi teknolojik geleceğini belirleyebilen bir ülke hâline gelmesini sağlayacaktır.

4. Türkçe, Kültürel Temsil ve Bilgi Egemenliği

Türkçe yeterlilik, millî yapay zekâ anlayışının kültürel ve epistemik boyutlarından biridir. Dil yalnızca insan ile makine arasında komut aktarımı sağlayan teknik bir araç değil, bir toplumun tarihî tecrübesini, kavramlarını, hukukunu ve kültürel hafızasını taşıyan bilgi yapısıdır. Bu nedenle millî bir yapay zekâ sisteminin Türkçeyi yalnızca günlük konuşma düzeyinde değil; bilim, hukuk, mühendislik, tarih, edebiyat ve meslek terminolojileri bakımından da yüksek yeterlilikle işlemesi gerekir.

Türkçenin yapay zekâ sistemlerinde güçlü biçimde temsil edilmesi, bilgi üretme ve bilgiye erişme imkânlarının genişletilmesi bakımından önem taşımaktadır. Türkçe bilimsel yayınların, tarihî belgelerin, hukuk metinlerinin, edebî eserlerin ve teknik dokümanların nitelikli veri kaynakları hâline getirilmesi, millî yapay zekâ kapasitesinin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Bununla birlikte kültürel temsil, yapay zekânın toplum adına tek bir doğru düşünce veya ideoloji belirlemesi anlamına gelmemelidir. Millî sistem kendi tarihî ve kültürel bağlamını iyi bilmeli, ancak eleştirel düşünceye, farklı görüşlere ve küresel bilimsel bilgiye açık kalmalıdır. Çünkü gerçek teknolojik egemenlik yalnızca kendi bilgisini tekrar eden kapalı bir sistem üretmek değil, kendi dilinde dünya bilgisini anlayabilecek ve dünyaya yeni bilgi sunabilecek bilimsel kapasiteye sahip olmaktır.

Bu nedenle Türkçe yeterlilik çok dilliliğin alternatifi değil, Türkçenin küresel bilimsel dolaşım içerisinde güçlü bir üretim dili hâline gelmesinin aracıdır. Türkçe büyük dil modelleri, bilimsel araştırmalardan kamu hizmetlerine, eğitimden sanayiye kadar geniş bir alanda kullanılabilecek biçimde geliştirilmelidir.

Ayrıca kültürel veri kaynaklarının hazırlanmasında telif hakları, veri sahipliği, tarihî belgelerin doğruluğu ve kaynakların güvenilirliği dikkate alınmalıdır. Yapay zekâ sistemlerinin kültürel mirası yanlış aktarması veya tarihî bilgileri bağlamından koparması, teknolojik yeterlilik kadar kültürel güvenilirlik bakımından da sorun oluşturabilir.

Böylece millî AI, Türkçenin kültürel ve bilimsel kapasitesini güçlendiren, fakat farklı düşüncelere ve uluslararası bilimsel bilgiye açık kalan bir teknolojik zemin oluşturabilir.

5. Türk Dünyası Yapay Zekâ Vizyonu

Türk dünyası yapay zekâ vizyonu, millî teknolojik kapasitenin ortak dil, bilim ve teknoloji

iş birliği yoluyla daha geniş bir müşterek üretim alanına açılmasını ifade etmektedir. Bu yaklaşımın temel varsayımı, Türk dünyasının tarihî ve dilsel yakınlığının çağdaş bilimsel iş birliğine dönüştürülebileceğidir.

Bununla birlikte amaç herhangi bir Türk devletinin egemenliğini diğerlerinin içerisinde eritmek veya tek merkezli bir teknoloji otoritesi meydana getirmek değildir. Her devlet kendi millî kapasitesini ve hukuki egemenliğini korurken ortak fayda üreten alanlarda birlikte çalışabilmelidir.

Türk Devletleri Teşkilatının 2024 Şuşa Bildirisi'nde ortak siber güvenlik önlemleri, yapay zekâ politikalarında iş birliği, veri merkezi ve bulut altyapıları ile üye devletlerin dillerini içerecek büyük dil modeli çalışmalarının aynı bağlamda değerlendirilmesi bu düşüncenin güncel kurumsal zeminini göstermektedir (Türk Devletleri Teşkilatı, 2024: 3). Kasım 2024 Bişkek Zirvesi'nde Türk Dilleri Büyük Dil Modelinin geliştirilmesine yönelik mutabakat zaptının imzalanması da müşterek teknolojik üretim fikrini daha somut hâle getirmiştir.

Bu nedenle Türkiye'nin millî AI kapasitesinin Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve diğer Türk topluluklarının bilimsel birikimiyle ilişkilendirilmesi yalnızca kültürel değil, bilimsel ve stratejik bir fırsat olarak değerlendirilebilir.

Ortak veri setleri, karşılaştırmalı model değerlendirme sistemleri, araştırma laboratuvarları, araştırmacı değişim programları ve teknoloji girişimleri bu yapının muhtemel bileşenleridir.

Bu ortak ekosistemin temel ilkelerinden biri, dil akrabalığını teknolojik tek tipleştirmeye dönüştürmemektir. Türkçe, Azerbaycan Türkçesi, Kazakça, Kırgızca, Özbekçe, Türkmence ve diğer Türk dillerinin ortak tarihî unsurları bulunmakla birlikte her birinin kendi söz varlığı, tarihî gelişimi ve kültürel bağlamı vardır. Dolayısıyla yapay zekânın görevi bu farklılıkları ortadan kaldırmak değil, karşılıklı anlaşılabilirliği ve bilimsel iletişimi güçlendirmektir.

Ortak büyük dil modelleri farklı dillerin verilerini birleştirebilir; ancak her dilin özgünlüğünü ve temsil yeterliliğini ayrıca ölçmek zorundadır. Aynı şekilde kültürel miras veri setleri hazırlanırken farklı Türk toplumlarının kendi tarihî anlatıları üzerindeki temsil hakkı korunmalıdır.

Üniversiteler ve araştırma merkezleri arasında kurulacak ağlar bilimsel kapasiteyi genişletebilir; özel sektör ve girişimcilik iş birliği ise bu kapasitenin ekonomik değere dönüşmesini sağlayabilir. Böyle bir yapı Türk dünyasını küresel yapay zekâ sisteminden koparmak yerine uluslararası teknoloji üretiminde daha görünür bir aktör hâline getirebilir.

Dolayısıyla Türk dünyası AI vizyonunun temel amacı, ortaklığı homojenleşme olarak değil, birlikte üretme kapasitesi olarak anlamaktır.

6. Barışçıl Rekabet, Bilgi Alışverişi ve İnsanlığa Hizmet

Barışçıl rekabet, teknolojik üstünlüğün başka toplumları zayıflatma veya tahakküm altına alma amacıyla değil, daha kaliteli ve daha yararlı değer üretme amacıyla kullanılmasını ifade etmektedir. Bu yaklaşımda teknolojik güvenlik, uluslararası ilişkilerden kopuşun değil, güvenilir ve karşılıklı faydaya dayalı ilişkilerin kurulabilmesinin başlangıç koşuludur.

Türkiye ve Türk dünyası güçlü yapay zekâ sistemleri geliştirebilir, uluslararası pazarlarda iddialı olabilir ve kendi teknolojilerini ihraç edebilir. Ancak rekabetin amacı rakibin varlığını ortadan kaldırmak değil, daha güvenilir, verimli ve yararlı ürünler ortaya koymak olmalıdır.

Bu nedenle bilimsel makaleler, ortak araştırmalar, uluslararası standartlar, araştırmacı dolaşımı ve teknoloji transferi barışçıl rekabetin ayrılmaz bileşenleridir. Millî güç, küresel bilgiye kapanmayı değil, dünyayla daha dengeli ve karşılıklı yarara dayalı ilişki kurabilme kapasitesini mümkün kılmalıdır.

İnsanlığa hizmet, millî ve Türk dünyası ölçeğinde geliştirilen teknolojik kapasitenin daha geniş toplumsal yönünü oluşturmaktadır. Kendi toplumunu güçlendirmek ile başka toplumlara fayda sağlamak zorunlu olarak birbirine karşıt değildir. Aksine güçlü bilimsel kapasite, insanlığın ortak problemlerine daha nitelikli katkıda bulunma

imkânını artırabilir.

Yapay zekâ; sağlık, eğitim, afet yönetimi, tarım, erişilebilirlik, çevre ve bilimsel araştırma gibi alanlarda toplumların ortak sorunlarına katkı sağlayabilir. Millî bir AI'nin Türkçede yüksek yeterlilik göstermesi Türkiye için doğrudan değer oluştururken, başka dillere uyarlanması bu değerin daha geniş insan topluluklarına ulaşmasını mümkün kılabilir.

Bu nedenle millî kapasitenin amacı yalnızca ekonomik üstünlük elde etmek değil, kendi kimliğini ve güvenliğini koruyarak küresel bilim ve teknoloji sistemine daha güçlü katkı sunabilmektir. Teknolojik başarının ekonomik getirisi önemlidir; fakat bu getirinin bilim, istihdam, toplumsal refah ve insanlığa sağlanan faydayla birlikte değerlendirilmesi gerekir.

Bu bütünlük çalışmada toplumsal ve evrensel fayda ilkesi olarak kavramsallaştırılmaktadır. Böylece barışçıl rekabet ve insanlığa hizmet, millî kapasiteyi evrensel faydaya bağlayan dışa açılma ilkesi hâline gelmektedir.

7. Ferdin Özgürlüğü, Düşünsel Mahremiyet ve Güvenlik

Düşünsel mahremiyet, kişinin yapay zekâ ile gerçekleştirdiği araştırma, sorgulama ve fikir geliştirme faaliyetlerinin onu otomatik biçimde suçlu, tehlikeli veya değersiz bir birey olarak sınıflandırmak amacıyla kullanılmamasını ifade etmektedir.

Millî AI'nin ülkeyi tehditlerden koruması meşru ve gerekli olmakla birlikte bu koruyuculuk, ferdin özgür düşünce alanını ortadan kaldıran sürekli bir gözetim düzenine dönüşmemelidir. Bir kişi belirli bir ideolojiyi araştırabilir ancak benimsemeyebilir; bir suçu araştırabilir ancak suç işlemeyi amaçlamayabilir; farklı bir dünya görüşünü inceleyebilir fakat ona inanmayabilir.

Bu nedenle araştırma benimseme değildir, merak niyet değildir, soru suç değildir ve düşünce eylem değildir.

Bu ayrımlar özellikle kamu hizmetlerinde kullanılan veya milyonlarca vatandaşın eriştiği millî AI sistemleri açısından önem taşımaktadır. Avrupa Konseyi Yapay Zekâ Çerçeve Sözleşmesi'nde insan onuru, bireysel özerklik, mahremiyet, şeffaflık, hesap verebilirlik ve etkili itiraz mekanizmalarının korunması gerektiğinin belirtilmesi, ferdî hakların AI yönetişiminin temel unsurları olduğunu göstermektedir (Council of Europe, 2024: 4–5).

Bu nedenle millî AI'nin meşruiyeti yalnız vatandaş hakkında ne kadar bilgiye sahip olduğuyla değil, sahip olduğu bilgiyi ne kadar ölçülü ve hukuki sınırlar içerisinde kullandığıyla belirlenmelidir. Teknolojik güvenlik bu anlamda yalnız devleti saldırılardan korumak değil, ferdi de teknolojik gücün ölçüsüz kullanımından korumak anlamına gelmektedir.

Bununla birlikte düşünsel mahremiyet ciddi ve somut zarar risklerini bütünüyle görmezden gelmek şeklinde yorumlanmamalıdır. Burada esas ayrım, soyut düşünce ile eylemsel zarar hazırlığı arasında kurulmalıdır.

Normal durumda kullanıcıların araştırma ve sorgulama özgürlüğü esas olmalı; genel amaçlı millî AI sistemleri kişilerin sıradan sorgularını sürekli güvenlik soruşturmasının konusu hâline getirmemelidir. Bununla birlikte kanunla açıkça belirlenmiş yüksek riskli kullanım alanlarında, somut, ciddi, yakın ve doğrulanabilir zarar göstergeleri ortaya çıktığında sınırlı bir risk değerlendirmesi yapılabilir.

Bu durumda AI'nin görevi suçlu belirlemek veya hukuki hüküm vermek değil, önceden tanımlanmış göstergeleri yetkili insan denetimine sunmak olmalıdır. Sürecin aşağıdaki şekilde işletilmesi ferdî özgürlük ile kamusal güvenlik arasında gerekli ayrımı koruyabilir:

AI risk göstergesi üretir → Yetkili insan değerlendirir → Nesnel bilgiler doğrulanır → Hukuki süreç karar verir.

Bu mekanizma yalnızca açık hukuki yetki, gereklilik, ölçülülük, insan denetimi ve itiraz hakkı bulunduğu durumlarda uygulanmalıdır. NIST'in risk toleransının kullanım bağlamına, hukuki gerekliliklere ve toplumsal sonuçlara göre değişebileceğini belirtmesi de bağlamsal risk değerlendirmesinin önemini göstermektedir (NIST, 2023: 7).

Böylece özgürlük ve güvenlik birbirini ortadan

kaldıran değerler olmaktan çıkarak bütün yapay zekâ yaşam döngüsünde birlikte korunması gereken iki temel sınır hâline gelmektedir.

8. Kırılganlık Adaleti ve Teknolojik Faydanın Paylaşılması

Kırılganlık adaleti, yapay zekâ sistemlerinin sonuçlarının kendisini güçlü kurumlar karşısında savunma kapasitesi düşük insanlar açısından ayrıca değerlendirilmesini ifade etmektedir. Bir yapay zekâ sisteminin ortalama doğruluk oranının yüksek olması, sistemin bütün gruplar için adil olduğunu göstermeyebilir. Bir sistem toplumun büyük bölümüne yarar sağlarken engellileri, yaşlıları, dar gelirli bireyleri veya dijital okuryazarlığı düşük kullanıcıları sistematik biçimde dezavantajlı hâle getirebilir.

Dolayısıyla teknolojik başarının değerlendirilmesinde yalnız toplam fayda değil, faydanın dağılımı da dikkate alınmalıdır. Ağır ve sistematik bir hak ihlalinin yüksek ekonomik kazançla telafi edilebilir görülmemesi bu yaklaşımın temel sonuçlarından biridir.

Böylece sosyal adalet, teknoloji geliştirme tamamlandıktan sonra yapılacak bir yardım faaliyeti değil, yapay zekâ başarısının tanımına dâhil edilen kurucu bir kriter hâline gelmektedir.

Mikro-fayda sorumluluğu ise yapay zekânın yalnızca büyük stratejik projeler veya yüksek ekonomik değere sahip kullanıcılar için değil, sıradan insanın gündelik ihtiyaçları için de fayda üretmesini ifade etmektedir.

Bir öğrencinin anlamadığı bir konuyu kendi dilinde öğrenebilmesi, çiftçinin üretimle ilgili güvenilir bilgiye ulaşabilmesi, engelli bireyin kamu hizmetine daha kolay erişebilmesi veya küçük esnafın karmaşık bir işlemi anlayabilmesi teknolojinin toplumsal değerini gösteren somut örneklerdir.

Bu faydalar küresel ekonomik ölçekte küçük görünebilir; ancak bireyin günlük yaşamında önemli sonuçlar doğurabilir. Mikro-fayda, sistemlerin mutlaka ücretsiz olması gerektiğini değil, erişilebilir, anlaşılabilir ve gerçek kullanıcı ihtiyaçlarına duyarlı olması gerektiğini ifade eder.

Teknolojik kalkınma yalnızca büyük kuruluşların verimliliğini artırdığında mevcut toplumsal eşitsizlikleri güçlendirme riski taşıyabilir. Bu nedenle yapay zekânın başarısı "ne kadar büyük kapasiteye ulaştı?" sorusuyla birlikte "kimin hayatında anlamlı bir iyileşme oluşturdu?" sorusu üzerinden de değerlendirilmelidir.

Kırılganlık adaleti ve mikro-fayda sorumluluğu birlikte ele alındığında millî AI'nin üretim ve refah hedefleri insan merkezli bir adalet anlayışıyla tamamlanmaktadır.

9. Millî Yapay Zekâ Yönetişim Modeli

Bu çalışmada önerilen millî yapay zekâ yönetişim modeli üç farklı fakat birbirine bağlı yapıdan oluşmaktadır: stratejik başlangıç ilkeleri, operasyonel yönetişim döngüsü ve üç ölçekli genişleme modeli.

9.1. Stratejik Başlangıç İlkeleri

Millî yapay zekâ faaliyetlerinin başlangıç noktasını ülkenin uzun vadeli bilimsel, ekonomik, kültürel ve stratejik hedefleri oluşturmaktadır. Bu kapsamda modelin temel ilkeleri şunlardır:

Millî çıkarların ve stratejik bağımsızlığın korunması.

Bilimsel yeterlilik ve teknolojik üretim kapasitesinin geliştirilmesi.

Türkçenin ve kültürel hafızanın güçlü biçimde temsil edilmesi.

Veri güvenliği ve mahremiyetin korunması

Hukuka uygunluk ve hesap verebilirlik.

Bireysel özgürlük ve insan onurunun güvence altına alınması.

Toplumsal fayda ve eşit erişim imkânlarının geliştirilmesi.

Uluslararası bilimsel iş birliği ve barışçıl rekabetin desteklenmesi.

Bu ilkeler teknolojik faaliyetin hangi amaçlara hizmet edeceğini ve hangi sınırlar içerisinde yürütüleceğini belirlemektedir.

9.2. Operasyonel Yönetişim Döngüsü

Operasyonel yönetişim döngüsü, belirlenen stratejik ilkelerin teknoloji geliştirme sürecindeki kararlara dönüştürülmesini sağlamaktadır.

Bu döngü şu şekilde ifade edilebilir:

İhtiyaçları ve stratejik riskleri belirle → Bilimsel ve teknik kapasite oluştur → Kritik altyapıları ve verileri koru → Güvenilir sistemler geliştir → Türkçe ve kültürel yeterliliği sağla → Bilimsel ve ekonomik değer üret → Toplumsal faydayı yaygınlaştır → Kırılgan grupların haklarını değerlendir → Bütün sonuçları hukuk, özgürlük, güvenlik ve adalet bakımından denetle → Gerektiğinde sistemi düzelt ve yeniden tasarla.

Buradaki güvenlik, insan onuru, özgürlük ve adalet yalnızca son aşamaya ait değildir; sürecin bütün adımlarında çalışan yatay denetim ilkeleridir. Örneğin güvenlik mekanizması kurulurken mahremiyet, veri kullanılırken ayrımcılığın önlenmesi, ekonomik değer üretilirken kırılgan grupların hakları dikkate alınmalıdır.

Son değerlendirme ise bu sürekli denetimlerin toplu muhasebesini gerçekleştirerek sistemin yeniden tasarlanıp tasarlanmayacağına karar verir.

Bu nedenle algoritma doğrusal değil döngüseldir ve hiçbir çıktı nihai olarak tamamlanmış kabul edilmez. Çağdaş risk yönetimindeki izleme, değerlendirme ve iyileştirme mantığı da böyle bir geri beslemeli yapının teknik yönetişim açısından anlamlı olduğunu göstermektedir (NIST, 2023: 7, 12).

9.3. Üç Ölçekli Genişleme Modeli

Modelin üçüncü unsuru, millî yapay zekâ kapasitesinin hangi ölçeklerde geliştirileceğini göstermektedir.

Birinci ölçek: Türkiye'nin millî ve egemen yapay zekâ kapasitesi.

Türkiye'nin kritik AI altyapılarını, veri kaynaklarını, büyük dil modellerini, insan kaynağını ve araştırma kapasitesini geliştirmesi birinci ölçeği oluşturmaktadır. Bu aşamada temel amaç ülkenin kendi ihtiyaçlarına cevap verebilecek, denetlenebilir ve sürdürülebilir bir teknolojik ekosistem meydana getirmesidir.

İkinci ölçek: Türk dünyasının ortak bilim ve teknoloji ekosistemi.

Türkiye'nin millî kapasitesinin Türk dünyasının bilimsel, kültürel ve dilsel birikimiyle ilişkilendirilmesi ikinci ölçeği oluşturmaktadır. Ortak dil modelleri, araştırma merkezleri, veri setleri, üniversite iş birlikleri ve teknoloji girişimleri bu yapının temel bileşenleridir.

Üçüncü ölçek: Küresel bilim, teknoloji ve insanlık alanına açılma.

Millî ve müşterek kapasitenin uluslararası bilimsel iş birliği, ticaret, teknoloji ihracatı ve ortak sorunların çözümüne katkı yoluyla küresel alana açılması üçüncü ölçeği oluşturmaktadır.

Bu üç ölçek birbirini dışlayan değil, birbirini büyüten yapılardır. Türkiye'nin kendi bilimsel ve teknolojik kapasitesinin yetersiz olması Türk dünyasına sağlayabileceği katkıyı azaltırken, Türk dünyasıyla iş birliği yapmak da Türkiye'nin egemenliğini terk etmesini gerektirmemektedir.

Benzer biçimde Türk dünyasının ortak AI ekosistemi oluşturması küresel bilim ve ticaret dünyasından kopması anlamına gelmemelidir.

Böylece modelin ölçek mantığı:

Türkiye'de millî kapasite oluştur → Türk dünyasında müşterek üretim geliştir → İnsanlıkla barışçıl ve karşılıklı faydaya dayalı ilişkiye açıl.

Bununla birlikte her üç ölçekte de insan onuru, hukuk, özgürlük, güvenlik, eşitlik ve adalet ilkeleri geçerliliğini korumaktadır.

10. Tartışma: Millî Teknolojik Egemenlikten Küresel İş Birliğine

Millî yapay zekâ yaklaşımının geliştirilmesi, teknolojik bağımsızlık ile küresel iş birliği arasındaki ilişkinin dikkatle değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu ilişkinin temelinde millîlik ile evrensellik, güvenlik ile özgürlük ve rekabet ile barış arasındaki denge bulunmaktadır.

Bu çalışmanın temel yaklaşımı söz konusu değerlerden birini seçip diğerini dışlamak değil, her birinin işlevini ve sınırını açık biçimde belirlemektir.

Millîlik küresel bilginin reddi değil, dünya ile ilişki kurarken kritik teknolojik kapasiteyi koruyabilme iradesidir. Türk dünyası iş birliği kültürel tek tipleştirme değil, farklı toplumların ortak üretim kapasitesinin artırılmasıdır. Barışçıl rekabet teknolojik iddiadan vazgeçmek değil, rekabeti tahakküm ve düşmanlık yerine daha iyi ürün, bilgi ve fayda üretmeye yöneltmektir.

Güvenlik de özgürlüğü yok etmek zorunda değildir. Hukuk, insan denetimi, ölçülülük, şeffaflık ve itiraz hakkı iki değerin birlikte korunmasını mümkün kılabilir.

Bununla birlikte millî AI yaklaşımının çoğulcu toplumda nasıl adaletli hizmet sunacağı da önemli bir tartışma alanıdır. Millî teknoloji kapasitesinin belirli bir kültürel ve dilsel bağlamdan beslenmesi, kamu hizmetlerinden yararlanma hakkının belirli kimliklerle sınırlandırılması anlamına gelmemelidir.

Aksine millî yapay zekâ sistemleri farklı inanç, düşünce, kültür ve dünya görüşlerine sahip vatandaşlara eşit ve adil hizmet sunmalıdır. Yapay zekâ herhangi bir dinî, ideolojik veya kültürel görüşü kullanıcıya zorla benimsetmemelidir.

Türk dünyası da tek tip kültürel yapı olarak görülmemeli; farklı lehçeler, tarihî tecrübeler, kültürel yorumlar ve toplumsal yapılar aynı müşterek teknoloji alanı içerisinde tanınmalıdır.

Bu nedenle millî yapay zekâ sistemlerinin başarısı yalnız teknolojik yeterlilikleriyle değil, farklı toplum kesimlerine adil hizmet sunabilmeleriyle de ölçülmelidir.

Çalışmada önerilen yaklaşım, millî kapasiteyi güçlendirirken çoğulculuğu ve evrensel insan haklarını koruyan bir yönetişim çerçevesine dayanmaktadır. Herhangi bir ayrımcılık veya hak kaybı ortaya çıktığında değerlendirme ve geri besleme mekanizması devreye girerek tasarımın yeniden düzenlenmesini sağlamalıdır.

Böylece millî yapay zekâ, kendi kültürel ve stratejik önceliklerini korurken farklı insanlara adaletle hizmet edebilen bir teknoloji modeli hâline gelebilir.

Sonuç

Bu çalışma, millî yapay zekâ yaklaşımının yalnızca yerli yazılım geliştirmek veya belirli yapay zekâ modellerini ülke içerisinde üretmekten ibaret olmadığını ortaya koymaktadır. Millî AI, bir ülkenin kritik teknolojik kapasitesi üzerinde karar verebilmesini, stratejik verilerini koruyabilmesini, kendi dilinde yüksek yeterliliğe sahip sistemler geliştirebilmesini ve küresel teknoloji rekabetinde etkin bir üretici hâline gelebilmesini ifade etmektedir.

Çalışmanın temel katkısı, millî yapay zekâ kavramını teknolojik egemenlik, Türkçe ve kültürel temsil, Türk dünyası iş birliği, barışçıl rekabet, bireysel özgürlük ve toplumsal fayda başlıklarını bir araya getiren bütüncül bir yönetişim modeli içerisinde değerlendirmesidir.

Bu çerçevede Türkiye'nin kritik yapay zekâ kapasitesi üzerinde karar verme ve denetleme yeteneğine sahip olması birinci ölçeği oluşturmaktadır. Bu kapasitenin Türk dünyasının ortak dil, bilim ve teknoloji birikimiyle iş birliğine açılması ikinci ölçeği, ortaya çıkan müşterek kapasitenin küresel bilim, ticaret ve teknoloji alanına barışçıl biçimde katılması ise üçüncü ölçeği meydana getirmektedir.

Böylece millîleşme dünyadan kopuş anlamına gelmediği gibi Türk dünyası ortaklığı da devlet egemenliklerinin ortadan kaldırılmasını gerektirmemektedir. Bu yapıda her ölçek bir sonrakine daha güçlü katkı verebilmek için kendi kapasitesini korumakta ve geliştirmektedir. Millî kapasite olmadan müşterek üretimin, müşterek üretim olmadan da küresel katkının etkisi sınırlı kalabilir.

Çalışmanın ikinci önemli sonucu, güçlü bir yapay zekâ sisteminin meşruiyetinin yalnız dış tehditleri engellemesine veya yüksek ekonomik değer üretmesine bağlı olmadığıdır. Sistem aynı zamanda sahip olduğu gücü sınırlandırabilmeli, ferdin araştırma ve sorgulama özgürlüğünü koruyabilmeli ve kendi etkilerini en kırılgan insan açısından değerlendirebilmelidir.

Düşünsel mahremiyet bu nedenle güvenlik modelinin dışındaki tali bir hak değil, koruyucu sistemin meşruiyet koşullarından biridir. Benzer biçimde kırılganlık adaleti, teknolojik faydanın ortalama kullanıcıya ulaşmasının yeterli olmadığına ve kendisini güçlü sistemler karşısında savunamayan insanların ayrıca dikkate alınması gerektiğine işaret etmektedir.

Böyle bir modelde bir sistem ekonomik olarak başarılı olduğu hâlde ağır ve sistematik bir hak kaybı üretiyorsa bu başarı tek başına yeterli kabul edilemez. Güvenlik ile özgürlük, üretim ile

paylaşım ve teknolojik güç ile toplumsal adalet birbirinden ayrı değerlendirme alanları olmaktan çıkarak aynı yönetişim sisteminin karşılıklı denetim mekanizmalarına dönüşmektedir.

Nihai olarak önerilen millî yapay zekâ yönetişim modeli tamamlanmış ve değişmez bir teknoloji doktrini değil, ileride teknik, hukuki, ekonomik ve bilimsel araştırmalarla sınanabilecek bir araştırma programı niteliğindedir.

Bu programın stratejik başlangıç ilkeleri millî egemenlik, bilimsel yeterlilik, Türkçe ve kültürel temsil, veri güvenliği, hukuk, insan onuru ve toplumsal fayda; operasyonel mantığı ise ihtiyaçların belirlenmesi, teknolojik kapasitenin oluşturulması, güvenlik, üretim, iş birliği, toplumsal fayda, değerlendirme ve yeniden tasarımdır. Türkiye'nin millî kapasitesi, Türk dünyası ortaklığı ve küresel insanlık ilişkisi ise bu yönetişim mantığının farklı ölçeklerde uygulanma alanlarını oluşturmaktadır.

Bundan sonraki çalışmaların millî AI mimarisi, Türkçe büyük dil modelleri, veri egemenliği, Türk dünyası ortak AI ekosistemi, düşünsel mahremiyet, özgürlük-güvenlik dengesi, barışçıl rekabet ve kırılganlık adaleti gibi alanları bağımsız biçimde derinleştirmesi mümkündür.

Böylece bu çalışma bütün sorunlara nihai cevap veren bir metin olmaktan ziyade Türkiye'nin ve Türk dünyasının yapay zekâ geleceğine ilişkin daha geniş bir araştırma dizisinin teorik başlangıç noktası hâline gelmektedir.

Modelin başarısı, millî teknolojik kapasiteyi geliştirebilmesine, bilimsel açıklığı koruyabilmesine, uluslararası iş birliğine katılabilmesine ve teknolojik gücü toplumsal faydaya dönüştürebilmesine bağlıdır. Bu anlamda önerilen millî yapay zekâ vizyonunun en kısa ifadesi:

Millî kapasite oluştur, teknolojik egemenliğini koru, Türkçeyi güçlendir, Türk dünyasıyla birlikte üret, barışçıl rekabet et, insanlığa katkı sun ve teknolojik gücü sürekli hukuk, özgürlük ve adalet açısından değerlendir.

Türkiye'nin millî yapay zekâ kapasitesinin geliştirilmesi, öncelikle ülkenin kendi teknolojik geleceği üzerinde karar verebilme yeteneğini oluşturmasını gerektirmektedir. Bu sürecin başlangıç noktasını stratejik ihtiyaçların belirlenmesi, kritik teknolojik bağımlılıkların tespit edilmesi ve bu bağımlılıkları azaltacak bilimsel, ekonomik ve kurumsal kapasitenin inşa edilmesi oluşturmaktadır. Ardından veri merkezleri, hesaplama altyapıları, büyük dil modelleri, siber güvenlik sistemleri ve nitelikli insan kaynağı arasında bütünleşik bir teknolojik ekosistem kurulmalıdır. Ancak bu aşamada başarı, yalnızca yerli ürün veya model sayısındaki artışla ölçülmemelidir. Asıl ölçüt, Türkiye'nin geliştirdiği sistemleri bağımsız biçimde denetleyebilmesi, güncelleyebilmesi, güvenliğini sağlayabilmesi ve stratejik ihtiyaçları doğrultusunda dönüştürebilmesidir. Dolayısıyla algoritmik düşüncenin ilk aşaması stratejik ihtiyacı belirle → bağımlılıkları tespit et → bilimsel ve teknolojik kapasite oluştur → kritik altyapıları denetle → sürdürülebilir teknolojik egemenlik sağla biçiminde kurulmalıdır.

Millî teknolojik kapasitenin oluşturulmasından sonraki aşama, bu birikimin Türk dünyasının ortak bilim, dil ve teknoloji potansiyeliyle buluşturulmasıdır. Türkiye'nin geliştirdiği yapay zekâ altyapısı, Türk dünyasındaki diğer toplumların dilsel, kültürel ve bilimsel birikimiyle ilişkilendirildiğinde tek bir ülkenin imkânlarını aşan müşterek bir üretim alanı meydana gelebilir. Bu doğrultuda ortak büyük dil modelleri, çok dilli veri kaynakları, araştırma laboratuvarları, üniversiteler arası bilimsel ağlar ve ortak teknoloji girişimleri geliştirilmelidir. Ancak müşterek üretim, katılımcı devletlerin egemenliklerini veya dillerinin özgünlüğünü ortadan kaldıran merkezî bir yapı şeklinde tasarlanmamalıdır. Her ülkenin kendi veri kaynakları, kültürel temsili ve teknolojik karar alanı korunurken ortak projeler karşılıklı fayda temelinde yürütülmelidir. Böylece ikinci algoritmik aşama millî kapasiteyi paylaşılabilir iş birliği alanlarına dönüştür → ortak bilimsel kaynakları birleştir → dilsel ve kültürel farklılıkları koru → müşterek araştırma ve üretim geliştir → Türk dünyasının teknolojik rekabet gücünü artır şeklinde ifade edilebilir. Bu aşamanın başarısı, ortaklığın kurumsal düzeyde kalmayıp somut bilimsel ürünlere, teknolojik çözümlere ve

uluslararası ölçekte rekabet edebilen sistemlere dönüşmesiyle ölçülmelidir.

Türk dünyası ölçeğinde geliştirilen müşterek kapasitenin bir sonraki aşamada küresel bilim, teknoloji ve ekonomi alanına açılması gerekmektedir. Çünkü millî veya bölgesel ölçekte elde edilen teknolojik başarı, uluslararası bilimsel dolaşım ve rekabet ortamıyla ilişki kurabildiği ölçüde sürdürülebilir hâle gelebilir. Bu nedenle Türkiye ve Türk dünyası, kendi yapay zekâ sistemlerini geliştirmenin yanında uluslararası standartların oluşturulmasına katılmalı, bilimsel yayın ve araştırma iş birliklerini artırmalı, teknoloji ihracatını geliştirmeli ve insanlığın ortak sorunlarına yönelik çözümler üretmelidir. Burada rekabetin temel ölçütü başka ülkelerin teknolojik gelişimini engellemek değil, daha güvenilir, erişilebilir, verimli ve toplumsal faydası yüksek sistemler ortaya koymaktır. Millî teknolojik gücün uluslararası alandaki meşruiyeti de yalnız pazar payı, ekonomik büyüklük veya hesaplama kapasitesiyle değil, bilgi üretimine ve ortak sorunların çözümüne sağladığı katkıyla değerlendirilmelidir. Bu çerçevede üçüncü algoritmik aşama müşterek kapasiteyi uluslararası alana taşı → bilimsel ve ekonomik iş birliklerini geliştir → barışçıl rekabet yoluyla değer üret → teknolojik ürün ve bilgiyi insanlığın ortak ihtiyaçlarına yönlendir → küresel bilim ve teknoloji sisteminde etkin bir aktör ol biçiminde kurulabilir. Böylece millî teknolojik egemenlik, dünyadan uzaklaşmanın değil, dünya ile daha güçlü ve dengeli ilişki kurabilmenin aracı hâline gelmektedir.

Bununla birlikte bu üç aşamalı gelişim süreci, yalnız kapasite oluşturma ve ölçek büyütme mantığıyla tamamlanmış sayılamaz. Geliştirilen teknolojinin hangi sonuçları ortaya çıkardığı, bu sonuçların toplumun farklı kesimlerine nasıl dağıldığı ve teknolojik gücün bireysel haklar üzerindeki etkileri sürekli değerlendirilmelidir. Bu nedenle güvenlik, düşünsel mahremiyet, insan onuru, özgürlük, eşitlik ve kırılgan grupların korunması, algoritmanın yalnızca sonunda kontrol edilen unsurları değil, bütün aşamalarında geçerli olan yatay denetim ilkeleridir. Türkiye'de geliştirilen bir sistemin Türk dünyasına açılması veya küresel pazarlarda yaygınlaşması, ortaya çıkabilecek ayrımcılık, veri güvenliği ve hak ihlallerini görmezden gelmek için gerekçe oluşturamaz. Her yeni uygulama kendi sonuçları bakımından ölçülmeli; tespit edilen eksiklikler giderilmeli ve gerektiğinde sistemin mimarisi yeniden düzenlenmelidir. Bu nedenle modelin tamamlayıcı algoritmik mantığı sonuçları ölç → toplumsal faydayı ve riskleri değerlendir → bireysel hakları ve kırılgan grupları denetle → eksiklikleri gider → sistemi yeniden tasarla ve geliştirme döngüsünü sürdür biçimindedir. Sonuç olarak Türkiye'nin millî yapay zekâ kapasitesi, yalnız ulusal teknolojik bağımsızlık hedefi değil; Türk dünyasıyla müşterek bilimsel üretimin, barışçıl uluslararası rekabetin ve küresel teknoloji sistemine daha güçlü katılımın başlangıç noktasıdır. Bu yaklaşımın nihai başarısı ise geliştirilen teknolojinin ne kadar büyük olduğundan ziyade, hangi stratejik bağımsızlığı sağladığına, ne ölçüde ortak üretim oluşturduğuna, insanlığa ne kadar fayda sunduğuna ve sahip olduğu gücü ne ölçüde hukuk, özgürlük ve adalet sınırları içerisinde kullanabildiğine bağlıdır.

Kaynakça

Council of Europe. (2024). Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law (CETS No. 225). Council of Europe.

National Institute of Standards and Technology. (2023). Artificial Intelligence Risk Management Framework (AI RMF 1.0) (NIST AI 100-1). U.S. Department of Commerce. https://doi.org/10.6028/NIST.AI.100-1

T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2026, 13 Haziran). Cumhurbaşkanı Erdoğan Türkiye Yapay Zekâ Eylem Planı'nı açıkladı.

Türk Devletleri Teşkilatı. (2024). Garabagh Declaration of the Informal Summit of the Organization of Turkic States. Organization of Turkic States.

Türk Devletleri Teşkilatı. (2024, 6 Kasım). The Eleventh Summit of the Organization of Turkic States Convened in Bishkek. Organization of Turkic States.9–151.

DESTAN

Mehmet BİLGEHAN

Giriş

Destan, Türk milletinin tarih boyunca sözle, sesle, hafızayla ve yazıyla meydana getirdiği büyük kültür mirasının adıdır. Bu edebiyata tarihî derinliği içinde bakıldığında, onun ilk izlerinin İlk Çağ'da ve Orta Asya'nın geniş bozkırlarında belirdiği görülür. Başlangıçta Türk edebiyatı, zengin ve güçlü bir destan edebiyatı olarak doğmuştur. Çünkü eski Türklerin hayatı, uçsuz bucaksız bozkırlarda yapılan göçlerle, zorlu savaşlarla, büyük kahramanlıklarla, devlet kurma ülküsüyle, töreye bağlılıkla ve tabiatla iç içe bir yaşam anlayışıyla şekillenmiştir. Bu hareketli hayat, Türk milletinin duygu ve düşünce dünyasında derin izler bırakmış; bu izler zamanla destanların coşkulu diliyle anlatıya dönüşmüştür.

Oğuz Kağan, Alp Er Tunga, Ergenekon, Bozkurt, Göç ve Türeyiş gibi destanlar, Türk edebiyatının ilk dönemlerinde destan geleneğinin ne kadar köklü ve canlı olduğunu gösteren büyük örneklerdir. Bu destanlarda yalnızca yiğitlik ve savaş sahneleri değil; Türklerin inançları, hayat görüşleri, millet olma bilinci, bağımsızlık arzusu ve devlet kurma ideali de bütün açıklığıyla kendini gösterir. Sözlü kültür içinde nesilden nesile aktarılan bu anlatılar, zamanla Türk edebiyatının temel damarlarından biri hâline gelmiştir.

Bu bakımdan Türk edebiyatı, ilk çağlarından itibaren destanların ruhuyla beslenen, kahramanlıkla yoğrulan ve millî hafızayı sözün kudretiyle yaşatan büyük bir edebiyat geleneğidir. Türk edebiyatının başlangıcını anlamak, Orta Asya bozkırlarında yankılanan destan sesini ve bu sesin Türk kültüründeki kurucu gücünü anlamakla mümkündür.

Destanlar, milletlerin tarihî hafızasını, hayata bakışını, inançlarını, psikolojisini, gelenek ve göreneklerini yansıtan uzun, etkileyici ve çoğu zaman olağanüstü unsurlar taşıyan anlatılardır. Bu nedenle destanlar yalnızca edebî metinler olarak değil, aynı zamanda bir toplumun geçmişini, değerlerini ve kimliğini anlamaya yarayan kültürel kaynaklar olarak değerlendirilmelidir. Destanlar bize bir milletin neye inandığını, hangi kahramanları yücelttiğini, hangi olayları unutulmaz gördüğünü ve kendisini tarih içinde nasıl konumlandırdığını öğretir. Savaşlar, göçler, felaketler ve kahramanlıklar gibi toplumların hayatında derin iz bırakan olaylar, destanların temel konuları arasında yer alır.

Destanlarda kahramanlar yalnızca güçlü kişiler değil, aynı zamanda toplumun ideal insan tipini temsil eden sembollerdir. Bir milletin yaşayış biçimi, inanç dünyası ve ahlak anlayışı destanlarda açık veya örtülü biçimde görülebilir. Ayrıca destanlar, sözlü kültür yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılarak toplumun ortak hafızasını canlı tutar. Bu anlatılar, tarihî gerçekleri doğrudan belgelemekten çok, toplumların geçmişi nasıl hatırladığını ve anlamlandırdığını gösterir. Bu yönüyle destanlar, hem edebiyatın hem tarihin hem de kültür araştırmalarının temel kaynaklarından biridir. Destan kavramı; doğal ve yapay destan ayrımı, sözlü kültür, mitoloji, kahramanlık, tarihî bellek ve dünya edebiyatındaki örnekleriyle birlikte düşünülmelidir.

Destan kelimesinin aslı Farsça "dâstan"dır. Bu kelimeye kökeni açısından bakıldığında, onun hikâye, anlatı ve macera anlamlarıyla ilişkili olduğu görülür. Destan kelimesi, kökeni Farsçaya dayanan ve zamanla Türkçede büyük kahramanlık anlatılarını ifade eden edebî bir terim hâline gelen

önemli bir kavramdır. Farsçadaki "dâstân" sözcüğü, genel olarak anlatılan olay, hikâye veya serüven anlamlarını çağrıştırır. Bu kelime Türkçeye geçtikten sonra daha özel bir anlam kazanmış ve milletlerin kahramanlıklarını, savaşlarını, inançlarını, fazilet anlayışlarını ve tarihî maceralarını anlatan büyük eserler için kullanılmaya başlanmıştır. Kelimenin kökeni, destanın yalnızca yazılı bir edebî tür olmadığını, aynı zamanda eski anlatma geleneğiyle de yakından ilişkili olduğunu gösterir. Çünkü destanlar, çoğu zaman önce sözlü kültür içinde doğmuş, halk arasında anlatıla anlatıla gelişmiş ve daha sonra yazıya geçirilmiştir. Bu nedenle "destan" kelimesi, hem hikâye etme geleneğini hem de milletlerin ortak hafızasını taşıyan büyük anlatıları ifade eder. Zamanla bu kavram, sıradan hikâyelerden ayrılarak kahramanlık, olağanüstülük ve millî hafıza taşıyan uzun anlatıların adı olmuştur. Bu yönüyle destan kelimesi, köken bakımından eski bir anlatı geleneğine bağlı olduğu gibi, anlam bakımından da milletlerin büyük hikâyelerini ifade eden güçlü bir kavramdır.

Türkçede destan, hem "legende" hem de "epopie" karşılığı olarak kullanılan geniş anlamlı bir edebiyat terimidir. Bu kullanıma dikkatle bakıldığında, destan kelimesinin yalnızca tek bir anlatı biçimini değil, hem efsanevi hem de epik nitelikli anlatıları kapsadığı görülür. Türkçede "destan" kelimesi, hem olağanüstü olaylar ve kutsal kişilikler etrafında gelişen efsanevi anlatıları hem de milletlerin büyük kahramanlıklarını, savaşlarını ve tarihî maceralarını anlatan uzun epik eserleri ifade edebilen zengin bir kavramdır. "Legende" daha çok efsane, menkıbe veya olağanüstü özellikler taşıyan anlatılarla ilişkilidir. "Epopie" ise milletlerin tarih sahnesindeki büyük mücadelelerini, kahramanlarını ve ortak kaderini anlatan epik eserleri ifade eder. Türkçede destan kelimesinin bu iki kavrama da karşılık gelmesi, onun anlam bakımından geniş ve çok yönlü olduğunu gösterir. Bu durum, destanların hem halkın hayal dünyasından beslenen efsanevi yönünü hem de milletlerin tarihî hafızasını taşıyan epik yönünü ortaya koyar. Ayrıca destan kavramı, sözlü kültürden yazılı edebiyata uzanan geniş bir anlatı geleneğini de içine alır. Bu yönüyle Türkçede destan, efsanevi anlatı ile epik kahramanlık anlatısı arasında geniş bir anlam alanına sahip olan güçlü bir kavramdır. Destan kelimesinin Türkçede hem "legende" hem de "epopie" karşılığında kullanılması, bu türün çok katmanlı ve zengin anlatı yapısını göstermektedir.

Destan, bir milletin hayatında derin iz bırakmış büyük olayları, kahramanlıkları, savaşları, göçleri, felaketleri ve olağanüstü tecrübeleri anlatan uzun ve etkileyici bir edebî türdür. Destanlara bu açıdan bakıldığında, onların yalnızca geçmişte yaşanmış olayları anlatan hikâyeler olmadığı, aynı zamanda toplumların kendilerini ve dünyayı anlama biçimlerini yansıttığı görülür. Destanın temel fikri, bireysel bir olaydan çok, toplumun ortak kaderini, ortak mücadelesini ve ortak değerlerini anlatmasıdır. Bu nedenle destanlar çoğu zaman bir milletin kuruluşunu, varoluş mücadelesini, kahramanlarını ve kutsal kabul ettiği değerleri konu edinir. Destanlarda gerçek tarihî olaylarla mitolojik unsurlar iç içe geçebilir. Bu durum destanı zayıflatmaz; aksine ona kültürel ve sembolik bir derinlik kazandırır. Destan kahramanları, toplumun ideallerini temsil eden güçlü kişilikler olarak anlatılır. Olaylar geniş zaman ve mekân içinde verilir; anlatım çoğu zaman coşkulu, yüce ve etkileyicidir. Böylece destan, hem edebî bir anlatı hem de kültürel bir hafıza biçimi hâline gelir. Bu yönüyle destan, milletlerin tarihî ve kültürel varlığını anlamada temel anlatı türlerinden biridir.

Anadolu'daki Türk edebiyatında destan, sosyal, tarihî ve mizahî konularda söylenen millî bir nazım şeklinin ve türünün de adıdır. Bu kullanıma dikkatle bakıldığında, "destan" kelimesinin Anadolu sahasında yalnızca eski epik kahramanlık anlatılarını değil, halkın günlük hayatına, toplumsal olaylarına ve tarihî tecrübelerine bağlı şiirsel anlatıları da karşıladığı görülür. Anadolu sahası Türk edebiyatında "destan" kelimesi, halk şairleri tarafından sosyal, tarihî ve mizahî konularda söylenen millî bir nazım şeklini ifade eden geniş anlamlı bir kavramdır. Anadolu halk edebiyatında destanlar, çoğu zaman toplumun yaşadığı önemli olayları konu alır. Bu destanlarda savaşlar, yangınlar, depremler, salgınlar, göçler, kahramanlıklar ve halkın hafızasında iz bırakan çeşitli toplumsal olaylar işlenebilir. Mizahî

destanlarda ise toplumdaki aksaklıklar, gülünç olaylar, insan davranışlarındaki tuhaflıklar veya gündelik hayatın dikkat çekici yönleri alaycı ve eğlendirici bir dille anlatılır. Halk şairleri, destan türünü yalnızca geçmişi yüceltmek için değil, aynı zamanda halka haber vermek, düşündürmek, uyarmak ve eğlendirmek için de kullanmıştır. Bu yönüyle Anadolu'daki destan geleneği, sözlü kültürün halkın yaşadığı hayatla ne kadar iç içe olduğunu gösterir. Ayrıca bu destanlar, halkın olaylara bakışını, toplumsal duyarlılığını ve mizah gücünü yansıtan önemli belgeler niteliğindedir. Bu bakımdan Anadolu'daki Türk edebiyatında destan, hem tarihî ve toplumsal olayları anlatan hem de halkın duygu ve düşüncelerini millî bir nazım biçimiyle dile getiren önemli bir türdür. Anadolu sahasında destan, eski kahramanlık anlatılarının yanında halkın sosyal, tarihî ve mizahî hafızasını taşıyan canlı bir edebî söyleyiş biçimi olarak da değerlendirilmelidir.

Destanlar, milletlerin din, fazilet ve millî kahramanlık maceralarını anlatan manzum hikâyelerdir. Bu anlatılara bu açıdan bakıldığında, destanların yalnızca savaşları veya olağanüstü olayları konu alan metinler olmadığı; aynı zamanda toplumların kutsal değerlerini, ahlak anlayışını ve kahramanlık ruhunu yaşatan kültürel kaynaklar olduğu görülür. Destanlar, milletlerin dinî inanışlarını, erdemli insan anlayışını ve millî kahramanlık hatıralarını ahenkli bir anlatım içinde gelecek kuşaklara aktaran önemli edebî ürünlerdir. Çünkü destanlarda bir toplumun kutsal kabul ettiği inançlar, dünyaya bakışı ve kader anlayışı açıkça hissedilir. Fazilet düşüncesi ise doğruluk, cesaret, sadakat, fedakârlık ve adalet gibi değerler üzerinden anlatılır. Millî kahramanlık maceraları, toplumun geçmişte yaşadığı büyük mücadeleleri, zaferleri ve fedakârlıkları hafızalarda canlı tutar. Bu anlatılar çoğu zaman manzum bir söyleyişle, yani ölçülü, ahenkli ve etkileyici bir dille ifade edilir. Böylece destanlar hem dinleyenin duygularına seslenir hem de toplumun ortak hafızasını güçlendirir. Bu yönüyle destanlar, milletlerin hem inanç dünyasını hem ahlak anlayışını hem de kahramanlık ruhunu taşıyan güçlü anlatılardır. Destanlar, bir milletin geçmişini yalnızca olaylarla değil, inanç, erdem ve kahramanlık idealleriyle birlikte anlatan temel kültür miraslarıdır.

Bu maceralar, milletlerin tarihten önceki devirlerinde veya tarihlerinin kuruluş asırlarında başlar; bazen tarih boyunca devam eder. Bu duruma bu açıdan bakıldığında, destanlarda anlatılan olayların yalnızca belirli bir zamana ait basit hikâyeler olmadığı, milletlerin doğuşunu, kuruluşunu ve tarih içindeki yürüyüşünü yansıtan derin anlatılar olduğu görülür. Destanlarda anlatılan maceralar, milletlerin en eski dönemlerinden başlayarak onların kuruluşunu, gelişimini ve tarih boyunca süren mücadelelerini ortaya koyar. Bu maceralar, çoğu zaman yazılı tarihten önceki dönemlerin izlerini taşır. Milletlerin ortaya çıkışı, yurt edinmesi ve devlet kurması destanlarda sembolik biçimde anlatılır. Destanlardaki olaylar, yalnızca geçmişte kalmış hatıralar değil, toplumun tarih boyunca sürdürdüğü değerlerin anlatımıdır. Bazı destanlarda bu maceralar, milletin kuruluş çağlarından sonraki savaşlar, göçler ve büyük dönüşümlerle devam eder. Bu nedenle destanlar, tarihin başlangıç noktaları ile toplumun devam eden kültürel hafızası arasında güçlü bir bağ kurar. Bu yönüyle destanlarda yer alan maceralar, milletlerin ilk zamanlarından başlayıp tarih boyunca anlamını koruyan büyük anlatı çekirdekleridir. Bu maceralar, bir milletin doğuşunu, varoluş mücadelesini ve tarih içindeki sürekliliğini anlamak için önemli kültürel izler taşır.

Bu destanlar, ilk bakışta ilk insanların hayal âlemini tanıtan masallar gibi görünür. Ancak bu anlatılara daha derin bir dikkatle bakıldığında, onların yalnızca olağanüstü olaylardan ve hayalî kahramanlardan oluşmadığı anlaşılır. Destanlar, yüzeyde masal gibi görünen anlatılar olsalar da derin yapılarında milletlerin düşünce dünyasını, değerlerini, sanatını ve medeniyet birikimini taşıyan temel kültür metinleridir. İlk bakışta destanlardaki dev kahramanlar, kutsal varlıklar, olağanüstü doğumlar, büyülü olaylar ve gerçeküstü mücadeleler onları masallara yaklaştırır. Fakat bu masalsı görünümün altında insanlığın ilk korkuları, umutları, inançları ve hayatı anlama çabası yer alır. Destanlar, milletlerin fazilet anlayışını, kahramanlık ölçüsünü, ahlak düzenini ve ortak düşünce dünyasını yansıtır. Bu anlatılar,

fikir ve sanat hayatının ilk büyük kaynaklarından biri olarak medeniyetin kuruluşunda önemli bir rol oynar. Ayrıca destanlar, insanlık tarihinin nasıl başlayıp nasıl geliştiğini doğrudan tarih diliyle değil, sembolik ve masalsı bir atmosfer içinde öğretir. Bu yönüyle destanlar, masal görünümü altında insanlığın medeniyet yolculuğunu ve milletlerin kültürel temellerini saklayan derin anlatılardır. Destanları yalnızca hayal ürünü hikâyeler olarak değil, insanlık tarihini, medeniyetin doğuşunu ve toplumların ruhunu anlamaya yarayan temel kaynaklar olarak değerlendirmek gerekir.

Destanların teşekkülünde efsanelerin ve efsane devirlerinin büyük tesiri olur. Bu oluşum sürecine dikkatle bakıldığında, destanların yalnızca tarihî olaylardan değil, toplumların eski inançlarından, hayal gücünden ve kutsal kabul ettiği anlatılardan da beslendiği görülür. Destanlar, çoğu zaman efsanelerden ve efsanevi dönemlere ait anlatılardan beslenerek şekillenen büyük kültür metinleridir. Efsaneler, toplumların eski inançlarını, korkularını, umutlarını ve kutsal kabul ettiği değerleri taşır. Efsane devirleri ise tarih ile hayalin henüz kesin çizgilerle ayrılmadığı dönemleri ifade eder. Bu dönemlerde yaşandığına inanılan olaylar, zamanla büyüyerek destanların çekirdeğini oluşturur. Destan kahramanlarının olağanüstü özellikler kazanmasında efsanevi anlatıların önemli payı vardır. Efsaneler, destanlara yalnızca hayal gücü değil, aynı zamanda sembolik anlam ve kültürel derinlik kazandırır. Bu yönüyle destanların teşekkülü, efsanelerin ve efsane çağlarının bıraktığı zengin anlatı mirasıyla yakından ilişkilidir.

Destanlar, tarihleri çok eski devirlere uzanan milletlerin ilk çağlarını bize birtakım mitolojik menkıbeler hâlinde anlatırlar. Bu anlatılara dikkatle bakıldığında, destanların yalnızca hayal ürünü hikâyeler olmadığı; yazılı tarihin aydınlatmakta zorlandığı eski dönemlere ait kültürel izleri taşıdığı görülür. Destanlar, köklü milletlerin en eski dönemlerine ait tarihî ve kültürel hatıraları mitolojik anlatılar biçiminde günümüze ulaştıran önemli kaynaklardır. Yazılı tarihin henüz gelişmediği çağlarda toplumlar, yaşadıkları büyük olayları, kahramanlarını, göçlerini, savaşlarını ve kuruluş hikâyelerini sözlü gelenek içinde saklamıştır. Bu süreçte tarihî gerçekler, çoğu zaman mitolojik unsurlar ve olağanüstü olaylarla birleşmiştir. Milletlerin ilk kahramanları, kutsal soy anlatıları, tanrılarla veya doğaüstü güçlerle ilişkileri destanlarda menkıbevi bir dille ifade edilmiştir. Bu mitolojik menkıbeler, toplumların geçmişi yalnızca olaylar dizisi olarak değil, kutsal ve sembolik anlamlarla birlikte hatırladığını gösterir. Destanlar bu nedenle eski milletlerin hem tarihî başlangıçlarını hem de inanç dünyalarını anlamak için değerli ipuçları sunar. Bu yönüyle destanlar, eski milletlerin ilk çağlarını tarih, mitoloji ve menkıbe unsurlarını birleştirerek anlatan temel kültür metinleridir. Destanlar, milletlerin en eski devirlerine ait hatıraları masalsı ve mitolojik bir anlatım içinde koruyarak geçmişle bugün arasında güçlü bir kültürel bağ kurar.

Destanlardaki mitolojik ve menkıbevi anlatılar, gerçek olmasalar, hatta gerçeğe tam olarak uymasalar bile, milletlerin kendi millî mazileri hakkında neler bilip neler düşündüklerini haber vermek bakımından önemlidir. Bu anlatılara bu açıdan bakıldığında, onların doğrudan tarih belgesi gibi değerlendirilmemesi gerektiği, fakat milletlerin geçmişe yüklediği anlamı göstermesi bakımından büyük değer taşıdığı anlaşılır. Destanlardaki mitolojik menkıbeler, tarihî gerçekliği birebir yansıtmasalar bile toplumların kendi geçmişlerini nasıl bildiklerini, nasıl düşündüklerini ve nasıl anlamlandırdıklarını ortaya koyan güçlü kültür metinleridir. Çünkü destanlarda olaylar zamanla büyüyebilir, değişebilir ve olağanüstü unsurlarla süslenebilir. Kahramanlar olağanüstü özellikler kazanabilir, savaşlar abartılı biçimde anlatılabilir ve tarihî olaylar sembolik anlamlarla yeniden kurulabilir. Buna rağmen bu anlatılar, milletlerin geçmişe duyduğu bağlılığı, kahramanlık anlayışını ve değerler sistemini açıkça gösterir. Bir toplumun hangi kahramanları yücelttiği, hangi olayları unutulmaz saydığı, hangi erdemleri kutsal gördüğü ve kendisini tarih içinde nasıl konumlandırdığı destanlardan anlaşılabilir. Bu nedenle destanlar, yalnızca tarihî doğruluk açısından değil, kültürel hafıza ve millî bilinç açısından da değerlendirilmelidir. Bu yönüyle destanlardaki mitolojik menkıbeler, gerçeklik ölçüsünden

bağımsız olarak milletlerin millî mazilerine dair düşünce dünyasını yansıtan önemli anlatılardır. Destanları yalnızca "gerçek mi, değil mi?" sorusuyla değil, "bir millet geçmişini nasıl hatırlıyor ve yorumluyor?" sorusuyla da okumak gerekir.

Bununla beraber, destan, tarih demek değildir. Destana tarih açısından bakıldığında, onun geçmişe ait olaylardan, kahramanlardan ve toplumsal tecrübelerden izler taşıdığı; fakat bunları tarih biliminin belgeci ve kesin anlatımıyla değil, milletlerin hayal gücü, inancı ve ortak hafızası içinde şekillenmiş sembolik bir dille aktardığı görülür. Destanlar tarihî olaylardan izler taşısa da olayları belge diliyle değil, milletlerin duygu dünyası ve kültürel değerleri içinde yeniden kurarak anlatır. Çünkü destanlarda tarihî olaylar zamanla değişebilir, genişleyebilir ve olağanüstü unsurlarla zenginleşebilir. Gerçek kişiler, savaşlar, göçler veya kuruluş hikâyeleri destanlarda kahramanlık, kutsallık ve mitolojik motiflerle birlikte verilebilir. Tarih, olayları sebep-sonuç ilişkisi içinde ve belgelere dayanarak açıklamaya çalışırken; destan, aynı olayları toplumun hafızasında bıraktığı etki, uyandırdığı heyecan ve taşıdığı ideal değerler bakımından ele alır. Bu nedenle destanın amacı, tarih kitabı gibi kesin bilgi vermek değil, bir milletin geçmişe nasıl baktığını ve o geçmişe hangi anlamları yüklediğini göstermektir. Destanlar tarih araştırmaları için yardımcı kaynak olabilir; ancak doğrudan tarihî belge yerine geçmez. Bu yönüyle destan, tarihle bağlantısı bulunan fakat tarih biliminin yerine geçmeyen edebî ve kültürel bir anlatıdır. Destanları tarihî kaynak olarak değerlendirirken, onların belge değil, milletlerin geçmişi algılama ve anlamlandırma biçimini yansıtan anlatılar olduğu unutulmamalıdır.

Destan, kökü tarihe dayanan, ilhamını tarihten alan bir halk edebiyatı verimidir. Destana bu açıdan bakıldığında, onun geçmişte yaşanmış olaylardan beslendiği; fakat bu olayları tarih biliminin kesin ve belgeye dayalı diliyle değil, halkın hayal gücü, inancı, duygusu ve ortak hafızası içinde yeniden kurarak anlattığı görülür. Destan, tarihî olaylardan beslenen; ancak bu olayları halkın duygu dünyası ve kültürel değerleri içinde edebî bir anlatıya dönüştüren güçlü bir halk edebiyatı ürünüdür. Destanlarda çoğu zaman gerçek savaşların, göçlerin, felaketlerin, kahramanların veya devlet kurma mücadelelerinin izleri bulunur. Ancak bu olaylar, tarih kitabındaki gibi sebep-sonuç ilişkisi içinde ve kesin bilgiler hâlinde verilmez. Halk, tarihî olayları kendi inançları, idealleri ve değerleriyle yorumlayarak destanlaştırır. Bu süreçte kahramanlar yüceltilir, olaylar büyütülür, anlatıya olağanüstü unsurlar ve sembolik anlamlar eklenir. Böylece tarihî bir çekirdek, halkın ortak hafızasında büyük bir edebî anlatıya dönüşür. Bu yönüyle destan, tarih değildir; fakat tarihten beslenen, halkın hafızasında yeniden şekillenen güçlü bir halk edebiyatı verimidir. Destanı doğru anlamak için, onu ne yalnızca tarih belgesi ne de yalnızca hayal ürünü bir hikâye olarak görmek gerekir; destan, tarih ile halk hafızası arasında kurulan edebî bir köprüdür.

Destanlar, halk şairleri ve saz şairleri tarafından saz eşliğinde söylenen sözlü edebiyat ürünleridir. Bu yönüyle destanlara bakıldığında, onların yalnızca geçmiş olayları anlatan metinler olmadığı; aynı zamanda tarihî olaylar karşısında halk kitlelerinin duygu ve düşüncelerini yansıtan canlı anlatılar olduğu görülür. Destanlar, resmî tarih anlatılarının yanında halkın olaylara nasıl baktığını, ne hissettiğini ve geçmişi nasıl anlamlandırdığını gösteren önemli kültür ürünleridir. Halk şairleri ve saz şairleri, yaşanan savaşları, göçleri, felaketleri, kahramanlıkları veya toplumsal olayları halkın diliyle anlatmışlardır. Saz eşliği, bu anlatıların yalnızca söylenmesini değil, dinleyenlerin duygularına daha güçlü biçimde ulaşmasını sağlamıştır. Aydınlar tarafından yazılan tarihler çoğu zaman olayları belge, kronoloji, devlet yönetimi ve siyasi sonuçlar açısından değerlendirirken; destanlar aynı olayların halk üzerindeki etkisini dile getirir. Halkın acısı, sevinci, öfkesi, hayranlığı, korkusu ve umudu destanlarda açıkça hissedilir. Bu nedenle destanlar, tarihî olayların yalnızca ne olduğunu değil, halk tarafından nasıl karşılandığını da gösterir. Böylece destan, tarih ile halk duygusu arasında özel bir köprü kurar. Bu yönüyle destanlar, sazla, sözle ve halkın ortak duygusuyla şekillenen; tarih karşısında halkın iç sesini duyuran sözlü edebiyat ürünleridir.

Destanlar, halk gözüyle görülen, halk ruhuyla duyulan ve halk hayalinde masallaştırılan tarihlerdir. Bu tanıma dikkatle bakıldığında,

destanların yalnızca tarihî olayları aktaran metinler olmadığı, bu olayları halkın bakışı, duygusu ve hayal gücüyle yeniden şekillendiren güçlü anlatılar olduğu anlaşılır. Destanlar, tarihî olayların halkın bakışı, duygusu ve hayal dünyası içinde yeniden kurularak edebî ve masalsı bir anlatıya dönüşmüş hâlidir. Çünkü destanlarda olaylar, resmî tarihin soğuk ve belgeci diliyle değil, halkın içten, canlı ve duygu yüklü anlatımıyla dile getirilir. Halk, yaşadığı savaşları, göçleri, acıları, zaferleri ve kahramanlıkları kendi ruh dünyasında yeniden anlamlandırır. Bu anlamlandırma sürecinde tarihî olaylar halk hayalinde büyür, güzelleşir ve olağanüstü unsurlarla zenginleşir. Kahramanlar, halkın gözünde sıradan kişiler olmaktan çıkarak ideal, yüce ve sembolik şahsiyetlere dönüşür. Böylece destan, hem tarihten izler taşır hem de bu izleri halkın hayal gücüyle masalsı bir atmosfere yerleştirir. Bu nedenle destanlar, tarihî gerçekliği birebir aktarmaktan çok, halkın geçmişe yüklediği anlamı, duyguyu ve değeri yansıtır. Bazı milletler, millî mizaçları gereğince destanlarında tarih gerçeklerinden fazla uzaklaşmaz ve halk diliyle söylenmiş birer tarih gibi, destanlarını tarihe uyan bir ifade ile söylerler. Bu duruma dikkatle bakıldığında, destanların her zaman bütünüyle hayalî ve gerçek dışı anlatılar olmadığı; bazı milletlerde tarihî hafızaya daha yakın, daha gerçekçi ve daha belgeleyici bir özellik taşıdığı görülür. Bazı milletlerin destanları, tarihî gerçeklere yakın durduğu için hem edebî değer taşır hem de geçmişin aydınlatılmasına yardımcı olan önemli kültürel kaynaklar hâline gelir. Bu tür destanlarda olağanüstü unsurlar bulunsa bile olayların temelinde çoğu zaman gerçek savaşlar, göçler, kahramanlıklar, toplumsal değişimler veya devlet kurma mücadeleleri yer alır. Halk, bu olayları kendi diliyle, kendi duygusuyla ve kendi hafızasıyla anlatırken tarihî çekirdeği bütünüyle kaybetmez. Türk milletinin destanlarında bu özellik daha belirgin biçimde görülür. Oğuz Kağan, Ergenekon, Manas ve Dede Korkut gibi anlatılarda mitolojik ve sembolik unsurlar bulunmasına rağmen, Türklerin yaşayış biçimi, töre anlayışı, devlet kurma ülküsü, savaşçılığı ve göç tecrübesi açık biçimde hissedilir. Bu sebeple Türk destanları, halk hayalinin süslediği anlatılar olmakla birlikte, tarihî gerçeklikten tamamen kopmamış güçlü kültür metinleridir. Tarihe yakın duran bu tür destanlar, araştırmacılar için geçmiş toplumların değerlerini, sosyal düzenini, kahramanlık anlayışını ve tarihî tecrübelerini anlamada daha fazla yardımcı olur. Bu yönüyle tarih gerçeklerinden bütünüyle kopmayan destanlar, halk hafızası ile tarih bilgisi arasında güçlü bir bağ kuran anlatılardır. Türk destanları gibi tarihle bağı kuvvetli olan destanlar, yalnızca edebî metinler olarak değil, geçmişi anlamaya yardım eden değerli kültür kaynakları olarak da değerlendirilmelidir.

Destanların ve mitosların fikir ve sanat hayatına kaynak oluşları daha önemlidir. Bu anlatılara bu açıdan bakıldığında, onların yalnızca eski toplumların hayal dünyasını yansıtan metinler olmadığı; aynı zamanda insanlığın düşünce, edebiyat ve sanat üretimini besleyen büyük kaynaklar olduğu görülür. Destanlar ve mitoslar, milletlerin düşünce dünyasını, sanat anlayışını ve kültürel üretimini besleyen temel anlatılar arasında yer alır. Çünkü bu metinler, toplumların evreni, insanı, hayatı, ölümü, kahramanlığı ve kaderi nasıl yorumladığını gösterir. Destanlarda ve mitoslarda yer alan kahramanlar, kutsal varlıklar, olağanüstü olaylar, semboller ve çatışmalar sanatçılar için zengin bir ilham alanı oluşturur. Şairler, yazarlar, ressamlar, besteciler, tiyatrocular ve düşünürler bu anlatılardan yararlanarak yeni eserler meydana getirmişlerdir. Birçok şiir, roman, tiyatro eseri, resim, heykel ve müzik eseri doğrudan ya da dolaylı biçimde destanlardan ve mitolojik anlatılardan beslenmiştir. Bu anlatılar, yalnızca geçmişi korumakla kalmaz; yeni fikirlerin, yeni yorumların ve yeni sanat biçimlerinin doğmasına da imkân sağlar. Böylece destanlar ve mitoslar, eski çağlardan bugüne uzanan canlı bir kültür damarı hâline gelir. Bu yönüyle destanlar ve mitoslar, fikir ve sanat hayatını besleyen, ona derinlik ve zenginlik kazandıran temel anlatı kaynaklarıdır. Destanların ve mitosların değeri, yalnızca eski çağları anlatmalarında değil, insanlığın düşünce ve sanat üretimine sürekli ilham vermelerinde aranmalıdır.

Destanlarda milletlerin dinleri, türlü inanışları, Tanrı veya tanrılar karşısındaki davranışları;

yaşadıkları coğrafyanın özellikleriyle birleşmiş duygu ve düşünceleri vardır. Bu yönüyle destanlara bakıldığında, onların yalnızca savaşları, kahramanlıkları ve büyük olayları anlatan metinler olmadığı; aynı zamanda toplumların inanç dünyasını, kutsal varlıklarla ilişkisini ve yaşadıkları çevrenin ruhlarında bıraktığı izleri taşıdığı görülür. Destanlar, milletlerin dinî inançlarını, kutsal karşısındaki tutumlarını ve coğrafyanın kültürel karakter üzerindeki etkisini yansıtan önemli anlatılardır. Çünkü destanlarda toplumların kutsal kabul ettiği değerler, Tanrı'ya veya tanrılara yöneliş biçimleri, dua, adak, kader, yaratılış ve ölüm gibi temel inanç unsurları açık ya da sembolik biçimde yer alır. Bunun yanında milletlerin yaşadığı coğrafya da destanların duygu ve hayal dünyasını derinden etkiler. Bozkırda yaşayan toplumların destanlarında at, gök, dağ ve geniş ufuklar öne çıkarken; denizci toplumların destanlarında yolculuk, fırtına, ada ve deniz aşırı maceralar daha belirgin hâle gelir. Dağ, orman, çöl, nehir, gök ve ışık gibi tabiat unsurları destanlarda yalnızca dekor değil, çoğu zaman kutsal veya sembolik anlam taşıyan varlıklar olarak kullanılır. Bu nedenle destanlar, milletlerin hem inançlarını hem de yaşadıkları tabiatla kurdukları derin bağı anlamak için değerli kaynaklardır. Bu yönüyle destanlar, milletlerin dinî inançlarını, kutsal karşısındaki duruşlarını ve yaşadıkları çevrenin şekillendirdiği duygu dünyasını bir arada yansıtan temel kültür metinleridir. Destanları anlamak, bir milletin yalnızca kahramanlık hikâyelerini değil, inanç dünyasını, tabiatla ilişkisini ve yaşadığı coğrafyadan doğan kültürel ruhunu da anlamak demektir.

Destanlar, milletlerin büyük işler yapmak için kendilerine güven duymalarında; türlü sosyal ve tarihî sebeplerle uzaklaştıkları millî benliklerine dönmelerinde; yeniden büyük millet olmak, hürriyet ve istiklallerini korumak için davranıp kalkınmalarında önemli bir vazife görmüştür. Bu yönüyle destanlara bakıldığında, onların yalnızca geçmiş zamanların kahramanlık hikâyeleri olmadığı, aynı zamanda milletlerin zor dönemlerde kendilerini yeniden hatırlamalarını sağlayan güçlü kültürel kaynaklar olduğu anlaşılır. Destanlar, milletlere geçmişteki büyüklüklerini, atalarının mücadelelerini, kahramanlıklarını ve bağımsız yaşama iradelerini hatırlatarak özgüven, millî kimlik ve istiklal bilinci kazandırır. Çünkü bir millet, destanlarında kendi tarihî gücünü, ortak değerlerini ve ideal insan tipini görür. Bu hatırlama, özellikle toplumsal sarsıntıların, yenilgilerin, göçlerin veya kimlik bunalımlarının yaşandığı dönemlerde daha da önemli hâle gelir. Sosyal ve tarihî sebeplerle millî benliğinden uzaklaşan toplumlar, destanlar aracılığıyla kendi köklerini, inançlarını, kahramanlarını ve kültürel değerlerini yeniden fark edebilir. Destanlarda anlatılan hürriyet, bağımsızlık, fedakârlık ve direniş ruhu, milletleri yalnızca geçmişle gururlanmaya değil, geleceğe doğru yeniden ayağa kalkmaya da çağırır. Bu anlatılar, toplumlara büyük işler başarma cesareti, birlik duygusu ve ortak hedef bilinci verir. Böylece destanlar, geçmişin hatırasını bugünün bilinciyle birleştirerek milletlerin yeniden güç kazanmasına yardımcı olur. Bu yönüyle destanlar, milletlerin kendilerine güvenmesini, millî benliğine dönmesini ve bağımsızlık bilinciyle yeniden ayağa kalkmasını sağlayan güçlü hafıza metinleridir.

1.1. Doğal Destanlar

Doğal destanlar, toplumların ortak hafızasında kendiliğinden doğan, sözlü gelenek içinde gelişen ve daha sonra yazıya geçirilen destanlardır. Bu tür destanlara bakarken onları tek bir yazarın eseri olarak değil, bir milletin uzun tarihî tecrübesinin ortak ürünü olarak değerlendirmek gerekir. Doğal destanların ana fikri, halkın yaşadığı büyük olayların zaman içinde anlatılaşarak millî bir hafızaya dönüşmesidir. Bir savaş, büyük bir göç, doğal felaket, kahramanlık olayı veya devletin kuruluşu, doğal destanın çekirdeğini oluşturabilir. Bu çekirdek olay, halk arasında anlatıldıkça genişler ve olağanüstü unsurlarla zenginleşir. Zamanla anlatıya kahramanlar, kutsal işaretler, mitolojik varlıklar ve sembolik olaylar eklenir. Böylece olay yalnızca tarihî bir hatıra olmaktan çıkar, toplumun kimliğini anlatan büyük bir destana dönüşür.

1.2. Yapay Destanlar

Yapay destanlar, doğal destanlardan farklı olarak belirli bir şair veya yazar tarafından bilinçli biçimde kaleme alınan destanlardır. Bu tür metinlere bakarken onların halk hafızasında kendiliğinden

oluşmadığını, daha çok yazılı edebiyat içinde sanatlı bir biçimde meydana getirildiğini görmek gerekir. Yapay destanların ana fikri, destansı konuların bir sanatçı tarafından bilinçli bir kurgu, dil ve üslup içinde işlenmesidir. Bu tür eserlerde yazar, tarihî, dinî, mitolojik veya millî bir konuyu ele alarak ona epik bir anlatım kazandırır. Doğal destanlarda halkın ortak hafızası ön plandayken, yapay destanlarda yazarın bilgisi, sanat gücü ve dünya görüşü belirleyici hâle gelir. Yapay destanın yazarı bellidir ve eser çoğunlukla yazılı kültür ortamında ortaya çıkar. Bu metinlerde kompozisyon daha düzenli, dil daha bilinçli ve anlatı daha planlıdır. Vergilius'un Aeneis'i, Dante'nin İlahi Komedya'sı, Milton'ın Kaybolmuş Cennet'i ve Tasso'nun Kurtarılmış Kudüs'ü yapay destanlara örnek olarak gösterilebilir. Yapay destanlar da toplumların değerlerini ve inançlarını anlatabilir; ancak oluşum biçimi doğal destanlardan farklıdır.

1.3. Sözlü Kültür ve Destan

Sözlü kültür, yazının yaygınlaşmadığı veya sınırlı olduğu dönemlerde bilgilerin, inançların, hikâyelerin, değerlerin ve geleneklerin söz yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılmasıdır. Destanlara sözlü kültür açısından bakıldığında, onların yalnızca anlatılan metinler değil, aynı zamanda yaşayan ve değişen kültürel hafıza ürünleri olduğu anlaşılır. Bu bağlamda destanların ana fikri, toplumun ortak değerlerini sözlü anlatım yoluyla koruması ve gelecek kuşaklara taşımasıdır. Destanlar başlangıçta çoğu zaman yazılı metinler olarak değil, anlatıcıların dilinde yaşayan sözlü eserler olarak ortaya çıkar. Anlatıcılar, destanı her anlatışlarında onu toplumun duygu dünyasına ve ihtiyaçlarına göre yeniden canlandırır. Bu süreçte destanlar değişebilir, genişleyebilir ve farklı bölgelerde farklı biçimler kazanabilir. Destanların ritimli, tekrarlarla güçlenen ve coşkulu yapısı, onların sözlü aktarımını kolaylaştırır. Sözlü kültür içinde destanlar yalnızca bilgi aktarmakla kalmaz; dinleyicilere heyecan, aidiyet ve ortak kimlik duygusu da verir. Bu nedenle destan anlatıcısı, yalnızca hikâye söyleyen kişi değil, toplum hafızasını taşıyan önemli bir kültür aktarıcısıdır. Bu yönüyle sözlü kültür, destanların doğduğu, geliştiği ve yaşadığı temel ortamdır.

1.4. Mitoloji ve Destan

Mitoloji, toplumların tanrılar, yaratılış, kutsal varlıklar, doğa olayları, ölüm, kader ve evrenin düzeni hakkındaki inanç ve anlatılar bütünüdür. Destanlara mitoloji açısından bakıldığında, bu anlatıların yalnızca kahramanlık hikâyeleri değil, aynı zamanda toplumların kutsal ve sembolik düşünme biçimlerini yansıtan metinler olduğu görülür. Mitoloji ile destan arasındaki ana fikir, insan topluluklarının dünyayı, tarihi ve kendi varoluşlarını olağanüstü anlatılar yoluyla anlamlandırmasıdır. Destanlarda tanrılar, kutsal varlıklar, olağanüstü doğumlar, rüyalar, kehanetler ve doğaüstü güçler sıkça yer alır. Bu unsurlar, kahramanın sıradan bir kişi olmadığını, toplum adına özel bir göreve sahip olduğunu gösterir. Mitolojik ögeler, destanlara derinlik, kutsallık ve sembolik anlam kazandırır. Eski toplumların inanç sistemleri, evren tasavvurları ve ahlak anlayışları destanlarda korunur. Örneğin gökten gelen ışık, kutsal hayvanlar, olağanüstü güçler veya Tanrı tarafından desteklenen kahraman motifi birçok destanda görülür. Bu unsurlar tarihî gerçeklikle birebir örtüşmek zorunda değildir; çünkü onların asıl işlevi toplumun dünyayı nasıl anlamlandırdığını göstermektir.

1.5. Kahramanlık ve Destan

Kahramanlık, destanlarda bireyin toplum adına büyük tehlikelere karşı mücadele etmesi, değerleri koruması ve milletin kaderini değiştirecek işler başarması anlamına gelir. Destanlara kahramanlık açısından bakıldığında, kahramanın yalnızca güçlü bir savaşçı değil, toplumun ideal insan anlayışını temsil eden sembolik bir kişilik olduğu anlaşılır. Destan kahramanının bireysel başarısından çok, toplum adına taşıdığı anlamla değer kazanmasıdır. Destan kahramanı genellikle cesur, güçlü, kararlı, fedakâr ve liderlik vasfına sahip bir kişidir. O, yalnız kendi hayatı için değil, bağlı olduğu toplumun geleceği için mücadele eder. Kahramanın düşmanla savaşı, çoğu zaman toplumun varoluş mücadelesinin sembolik anlatımıdır. Destan kahramanı bazen bir hükümdar, bazen bir savaşçı, bazen bir bilge kişi, bazen de olağanüstü güçlerle donatılmış seçilmiş bir figür olarak karşımıza çıkar. Onun davranışları, toplumun ahlak anlayışını, cesaret ölçüsünü ve adalet fikrini yansıtır. Kahramanın başarısı, milletin

umutlarını ve ideallerini temsil eder. Bu nedenle destanlarda kahramanlık, yalnızca fiziksel güçle değil, ahlaki üstünlük ve toplumsal sorumlulukla da ilgilidir. Bu yönüyle kahramanlık, destanların en temel yapı taşlarından biridir.

1.6. Tarihî Bellek ve Destan

Tarihî bellek, bir toplumun geçmişte yaşadığı önemli olayları hatırlama, yorumlama ve gelecek kuşaklara aktarma biçimidir. Destanlara tarihî bellek açısından bakıldığında, onların doğrudan tarih kitabı olmaktan çok, toplumların geçmişi nasıl hatırladığını gösteren sembolik anlatılar olduğu anlaşılır. Destanların tarihî gerçekliği olduğu gibi kaydetmekten ziyade, onu toplumun değerleri ve hayal gücü içinde yeniden anlamlandırmasıdır. Destanlarda savaşlar, göçler, kuruluşlar, yıkımlar ve kahramanlıklar çoğu zaman tarihî bir çekirdeğe dayanır. Ancak bu çekirdek, zamanla mitolojik ve olağanüstü unsurlarla genişler. Böylece tarih, destan içinde yalnızca olaylar dizisi olmaktan çıkar; kimlik, aidiyet ve anlam kaynağına dönüşür. Destanlar, toplumların hangi olayları unutulmaz kabul ettiğini ve hangi kahramanları yücelttiğini gösterir. Bu yüzden tarihçiler, halk bilimciler ve edebiyat araştırmacıları destanları dikkatli biçimde değerlendirir. Destanlar doğrudan belge gibi okunmamalıdır; fakat kültürel hafızayı anlamak için son derece önemli kaynaklardır. Tarihî bellek, destanlarda halkın duygu dünyasıyla birleşerek güçlü bir anlatı hâline gelir. Bu nedenle destanlar, geçmişin yalnızca bilgisini değil, toplumun geçmişe yüklediği anlamı da taşır.

1.7. Epik Anlatı

Epik anlatı, büyük olayları, kahramanlıkları ve toplumun kaderini ilgilendiren mücadeleleri yüce, coşkulu ve etkileyici bir dille anlatan edebî anlatım biçimidir. Destanlara epik anlatı açısından bakıldığında, onların sıradan olayları değil, toplumun varlığını ilgilendiren büyük mücadeleleri konu edindiği görülür. Epik anlatının ana fikri, bireysel olayların toplumsal ve tarihî anlam kazanarak yüceltilmesidir. Bu anlatı biçiminde kahramanlar çoğu zaman olağanüstü niteliklere sahip, büyük görevler üst

dili ciddi, görkemli ve etkileyicidir. Epik anlatıda savaş, yolculuk, sınav, fedakârlık, kader ve zafer gibi temalar önemli yer tutar. Kahramanın yaşadığı mücadele, yalnızca kendi kaderini değil, toplumun kaderini de belirler. Bu nedenle epik anlatılar, dinleyicide veya okuyucuda yücelik, heyecan ve hayranlık duygusu uyandırır. Destanlar, epik anlatının en eski ve en güçlü örnekleri arasında yer alır. Bu yönüyle epik anlatı, destanın ruhunu ve anlatım gücünü belirleyen temel unsurlardan biridir. Destanlar, epik anlatım sayesinde toplumların büyük olaylarını unutulmaz ve etkileyici hâle getirir.

1.8. Kolektif Hafıza

Kolektif hafıza, bir toplumun geçmişe dair ortak hatıralarını, değerlerini, kahramanlarını ve kimlik unsurlarını birlikte taşıma biçimidir. Destanlara kolektif hafıza açısından bakıldığında, onların yalnızca eski hikâyeler değil, toplumun ortak benliğini koruyan anlatılar olduğu görülür. Destanların toplumlara ortak geçmiş ve ortak kimlik duygusu kazandırmasıdır. Toplumlar geçmişlerini yalnızca arşiv belgeleriyle değil, hikâyeler, efsaneler, destanlar ve törenler yoluyla da hatırlar. Destanlar bu hatırlama biçiminin en güçlü araçlarından biridir. Ortak kahramanlar, ortak düşmanlar, ortak zaferler ve ortak acılar destanlarda anlatı hâline gelir. Böylece toplum üyeleri kendilerini aynı geçmişe ait hisseder. Kolektif hafıza, milletin kendisini tanımasına ve geleceğe dair bir bilinç oluşturmasına yardım eder. Destanlar geçmişle bugün arasında kültürel bir köprü kurar. Bu nedenle destanlar yalnızca geçmişte kalmış metinler değil, yaşayan hafıza unsurlarıdır.

1.9. Kahraman Tipi

Kahraman tipi, destanlarda toplumun ideal insan, lider, savaşçı veya bilge kişi anlayışını temsil eden karakter modelidir. Destan kahramanına bu açıdan bakıldığında, onun yalnızca bireysel özellikleriyle değil, taşıdığı sembolik anlamla önemli olduğu görülür. Destan kahramanının toplumun kendisini görmek istediği ideal kişiliği temsil etmesidir. Kahraman çoğu zaman cesur, güçlü, kararlı ve fedakâr bir kişidir. Ancak onun önemi yalnızca fiziksel gücünden kaynaklanmaz. Kahraman, toplumun ahlak anlayışını, adalet duygusunu, inancını ve gelecek idealini temsil eder. Bazı destanlarda kahraman hükümdar tipindedir;

toplumunu düzenler, düşmanlarını yener ve devlet kurar. Bazı destanlarda ise kahraman savaşçı, yolcu, bilge veya kurtarıcı olarak karşımıza çıkar. Kahramanın olağanüstü doğumu, kutsal destek alması veya büyük sınavlardan geçmesi, onun seçilmiş bir kişi olarak algılanmasını sağlar. Bu yönüyle kahraman tipi, destanın merkezinde yer alan temel karakter yapısıdır. Destan kahramanı aracılığıyla toplum, kendi korkularını, umutlarını ve ideallerini görünür hâle getirir.

1.10. Olağanüstülük

Olağanüstülük, destanlarda gerçek hayatın sınırlarını aşan olayların, varlıkların, güçlerin ve durumların anlatıya katılmasıdır. Destanlara olağanüstülük açısından bakıldığında, bu unsurların yalnızca hayal ürünü süslemeler olmadığı, toplumların inançlarını ve evren anlayışlarını yansıttığı görülür. Olağanüstü unsurların destanlara sembolik anlam ve etkileyici bir anlatım gücü kazandırmasıdır. Destan kahramanları çoğu zaman olağanüstü biçimde doğar veya çocukluklarından itibaren sıra dışı özellikler gösterir. Tanrılar, kutsal hayvanlar, büyülü nesneler, kehanetler, rüyalar ve doğaüstü güçler destanlarda sıkça yer alır. Bu unsurlar kahramanın sıradan insanlardan farklı olduğunu gösterir. Olağanüstülük, destanın anlatımını güçlendirir ve okuyucuda hayranlık duygusu uyandırır. Aynı zamanda toplumun kutsal kabul ettiği değerleri sembolik biçimde anlatır. Örneğin kutsal ışık, gök, su, ateş, kurt, at veya kılıç gibi motifler birçok destanda özel anlamlar taşır. Olağanüstü olaylar, toplumun korkularını, umutlarını ve kader anlayışını yansıtır. Bu nedenle olağanüstülük, destanların temel anlatım özelliklerinden biridir. Destanlardaki olağanüstü unsurlar, yalnızca hayal gücünü değil, toplumların derin kültürel ve mitolojik hafızasını da temsil eder.

1.11. Dünya Edebiyatı ve Destan

Dünya edebiyatında destanlar, farklı milletlerin tarihî hafızasını, kahramanlık anlayışını ve kültürel değerlerini yansıtan temel eserler arasında yer alır. Bu destanlara dünya edebiyatı açısından bakıldığında, her milletin kendi özel tecrübesini anlatsa da insanlığın ortak duygularına seslendiği görülür. Destanların hem millî hem de evrensel bir edebî değere sahip olmasıdır. Gılgamış Destanı, insanın ölüm ve ölümsüzlük karşısındaki arayışını anlatması bakımından evrensel bir anlam taşır. İlyada ve Odysseia, savaş, kader, yolculuk, sadakat ve insan iradesi gibi temaları işler. Mahabharata ve Ramayana, görev, ahlak, aile, savaş ve kutsal düzen kavramlarını merkeze alır. Kalevala, Fin halk kültürünün ve millî kimliğinin oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Beowulf, Nibelungenlied, Roland Destanı ve Cid Destanı Avrupa destan geleneğinin önemli örnekleri arasında yer alır. Şehnâme, İran kültürünün tarihî ve efsanevi hafızasını büyük bir anlatı içinde bir araya getirir. Türk destanları ise Türk milletinin savaş, göç, devlet kurma, kahramanlık ve töre anlayışını yansıtır. Bu örnekler, destanların yalnızca bir coğrafyaya veya millete ait olmadığını, insanlığın ortak anlatı mirası içinde önemli bir yer tuttuğunu gösterir.

1.12. Halk Edebiyatı ve Destan

Halk edebiyatı, bir toplumun duygu, düşünce, inanç, gelenek ve yaşama biçimini halkın diliyle anlatan edebî üretim alanıdır. Destanlara halk edebiyatı açısından bakıldığında, onların halkın ortak anlatı geleneğinden doğan en eski ve en güçlü türlerden biri olduğu anlaşılır. Destanların halkın ortak duygu ve değer dünyasını büyük anlatılar hâlinde taşımasıdır. Destanlar, halkın yaşadığı büyük olayları, korkuları, umutları ve kahramanlık ideallerini anlatır. Bu anlatılar, çoğu zaman halk arasında sözlü olarak yayılır ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Destan anlatıcıları, halk edebiyatının önemli taşıyıcılarıdır. Onlar destanları yalnızca tekrar etmez, aynı zamanda yaşatır ve dinleyiciyle buluşturur. Halk edebiyatında destanların eğitici, öğretici ve birleştirici bir işlevi vardır. Destanlar toplumun ahlak anlayışını, adalet duygusunu ve kahramanlık ölçüsünü yeni kuşaklara aktarır. Aynı zamanda halkın dili, hayal gücü ve kültürel zevki destanlarda açıkça görülür. Bu nedenle destanlar, halk edebiyatının hem estetik hem de toplumsal bakımdan en değerli ürünleri arasında yer alır.

2. Türk Edebiyatı ve Destan

Türk edebiyatında destanlar, Türk milletinin tarihî yolculuğunu, göçlerini, savaşlarını, devlet kurma idealini, kahramanlık anlayışını ve töre bilincini yansıtan temel anlatılardır. Türk destanlarına bu açıdan bakıldığında, onların

yalnızca edebî metinler olmadığı, aynı zamanda Türk kültürünün tarihî ve millî kimliğini taşıyan hafıza metinleri olduğu görülür. , Türk destan geleneğinin bağımsızlık, kahramanlık, birlik, töre ve devlet anlayışını kuşaktan kuşağa aktaran güçlü bir kültürel miras olmasıdır. Türkler tarih boyunca geniş coğrafyalara yayılmış, çok sayıda devlet kurmuş ve farklı kültürlerle temas hâlinde yaşamıştır. Bu hareketli tarihî hayat, Türk destanlarının zenginleşmesini sağlamıştır. Göç, savaş, yurt edinme, devlet kurma ve toplumsal birlik Türk destanlarının temel konuları arasında yer alır. Oğuz Kağan, Alp Er Tunga, Ergenekon, Bozkurt, Göç, Türeyiş, Manas ve Dede Korkut bu geleneğin önemli örnekleri arasında sayılır. Türk destanlarında kahraman çoğu zaman milletin kaderini değiştiren lider, savaşçı veya bilge kişi olarak karşımıza çıkar. Gök Tanrı inancı, töre, soy bilinci, bağımsızlık düşüncesi ve ideal hükümdar anlayışı bu destanlarda sıkça görülür. Bu nedenle Türk edebiyatında destanlar, Türk milletinin tarihî hafızasını ve kültürel kimliğini anlamak için vazgeçilmez kaynaklardır. Türk destanları, dünya destan geleneği içinde hem millî karakteri hem de evrensel kahramanlık temalarıyla özel bir yere sahiptir.

2.1. Türk Destan Geleneğinin Genel Özellikleri

Türk destan geleneği, Türk milletinin tarihî tecrübelerini, inançlarını, göçlerini, savaşlarını ve devlet kurma anlayışını yansıtan zengin bir anlatı mirasıdır. Bu geleneğe bakarken Türklerin tarih boyunca geniş coğrafyalarda yaşamış olmalarının destanların çeşitlenmesinde önemli rol oynadığını görmek gerekir. Türk destan geleneğinin ana fikri, milletin varlığını koruma, yurt edinme, töreyi sürdürme ve bağımsız yaşama idealidir. Türk destanlarında kahramanlık yalnızca bireysel cesaret olarak değil, toplumsal sorumluluk olarak anlatılır. Kahraman, çoğu zaman boyunu, milletini veya devletini koruyan kişidir. Destanlarda at, kılıç, ok, yay, kurt, dağ, gök ve ışık gibi semboller önemli anlamlar taşır. Bu semboller Türklerin eski inanç ve yaşam biçimlerine dair izler sunar. Türk destanlarında tabiatla iç içe bir hayat anlayışı görülür. Göçebe hayat, savaş düzeni, boy teşkilatı ve töre bilinci anlatının temel unsurları arasında yer alır. Aynı zamanda Türk destanları, tarihî olaylarla mitolojik motifleri birleştirerek güçlü bir kültürel hafıza oluşturur. Bu yönüyle Türk destan geleneği, hem edebiyat hem de kültür tarihi açısından büyük önem taşır. Türk destanları, Türk milletinin tarih sahnesindeki varlığını ve kimlik bilincini anlamak için temel kaynaklardır.

2.2. Türk Destanlarında Savaş, Göç ve Devlet Kurma Düşüncesi

Türk destanlarında savaş, göç ve devlet kurma düşüncesi, anlatının en temel konuları arasında yer alır. Bu unsurlara bakıldığında Türk destanlarının yalnızca kahramanlık hikâyeleri değil, aynı zamanda toplumun tarihî hareketliliğini ve siyasal idealini yansıtan metinler olduğu görülür. , Türk destanlarında milletin varlığını sürdürebilmesi için mücadele, hareket ve düzen kurma düşüncesinin merkezde bulunmasıdır. Savaş, Türk destanlarında çoğu zaman yalnızca çatışma anlamına gelmez; yurdu, töreyi ve bağımsızlığı koruma mücadelesi olarak anlatılır. Göç ise yalnızca yer değiştirme değil, yeni yurt arayışı ve varlığını sürdürme iradesidir. Devlet kurma düşüncesi, Türk destanlarında güçlü liderlik, boyların birliği ve törenin düzenleyici gücüyle birlikte ele alınır. Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz'un boyları birleştirmesi ve dünyaya düzen verme ülküsü bu anlayışın önemli bir örneğidir. Ergenekon Destanı'nda kapalı bir alandan çıkış, yeniden doğuş ve bağımsızlık sembolü olarak yorumlanabilir. Bozkurt ve Türeyiş anlatılarında ise soyun devamı ve kutsal köken düşüncesi öne çıkar. Bu unsurlar, Türk destanlarında tarihî gerçeklik ile sembolik anlatının nasıl birleştiğini gösterir. Bu nedenle savaş, göç ve devlet kurma düşüncesi Türk destanlarının ana damarını oluşturur.

2.3. Türk Destanlarında Kahraman Tipi

Türk destanlarında kahraman tipi, cesareti, liderliği, töreye bağlılığı ve milleti için fedakârlığı temsil eden ideal kişilik modelidir. Bu kahraman tipine bakıldığında, onun yalnızca savaşçı gücüyle değil, toplum adına taşıdığı sorumlulukla ön plana çıktığı görülür. Türk destan kahramanının milletin kaderini değiştiren ve toplumsal düzeni kuran sembolik bir lider olmasıdır. Oğuz Kağan, yalnızca güçlü bir savaşçı değil, aynı zamanda boyları

birleştiren ve devlet düzeni kuran ideal hükümdar tipidir. Manas, Kırgız halkının bağımsızlık ve birlik idealini temsil eden büyük bir kahramandır. Dede Korkut anlatılarındaki kahramanlar ise yiğitlik, aile, töre, sadakat ve toplum düzeni etrafında şekillenir. Türk destan kahramanı çoğu zaman olağanüstü özelliklere sahip olsa da onun asıl değeri milletine hizmet etmesinden gelir. Kahraman kendi çıkarı için değil, toplumun geleceği için mücadele eder. At, silah, bilgelik, cesaret ve ahlaki sorumluluk bu kahraman tipinin temel unsurlarıdır. Ayrıca Türk destanlarında kahraman yalnız başına değil, boyu, ailesi ve milletiyle birlikte anlam kazanır. Bu yönüyle Türk destan kahramanı, bireysel gücü toplumsal görevle birleştiren ideal bir tiptir. Türk destanlarında kahraman, milletin değerlerini ve tarihî idealini taşıyan temel figürdür.

2.4. Türk Destanlarında Töre, Soy ve Millet Bilinci

Türk destanlarında töre, soy ve millet bilinci, toplumsal düzenin ve kimliğin temel unsurları olarak yer alır. Bu kavramlara bakıldığında, Türk destanlarının yalnızca savaş ve kahramanlık anlatıları değil, aynı zamanda toplumsal düzen ve kimlik metinleri olduğu anlaşılır. Türk destanlarında bireyin ve toplumun anlamını töreye bağlılık, soyu sürdürme ve millet bilincini koruma düşüncesinin belirlemesidir. Töre, Türk destanlarında adaletin, düzenin ve toplumsal sorumluluğun temel kaynağıdır. Kahraman, töreye uyduğu ölçüde yüceltilir; töreden uzaklaşan kişi ise çoğu zaman olumsuz biçimde değerlendirilir. Soy bilinci, destanlarda geçmişle gelecek arasında bağ kurar. Atalar, kahramanlar ve kutsal köken anlatıları, toplumun kendisini tarih içinde anlamlandırmasını sağlar. Millet bilinci ise farklı boyları ve toplulukları ortak bir kader etrafında birleştirir. Oğuz Kağan Destanı'nda boyların düzenlenmesi, Bozoklar ve Üçoklar ayrımı, soy ve teşkilat fikrinin destandaki yansımalarıdır. Dede Korkut anlatılarında aile, boy ve töre ilişkisi güçlü biçimde görülür. Manas Destanı'nda ise milletin birliği ve bağımsızlığı temel bir değer olarak öne çıkar. Bu nedenle töre, soy ve millet bilinci Türk destanlarının kurucu kavramları arasında yer alır.

2.5. Başlıca Türk Destanları

Başlıca Türk destanları, Türk milletinin farklı dönemlerde yaşadığı tarihî, kültürel ve mitolojik tecrübeleri yansıtan önemli anlatılardır. Bu destanlara genel olarak bakıldığında, her birinin Türk tarihinin ve kültürünün farklı bir yönünü temsil ettiği görülür. Türk destanlarının çeşitliliğine rağmen ortak bir kimlik, kahramanlık ve varoluş bilinci etrafında birleşmesidir. Oğuz Kağan Destanı, Türklerin devlet kurma ve dünyaya düzen verme idealini yansıtan temel metinlerden biridir. Alp Er Tunga Destanı, eski Türk kahramanlık geleneğinin önemli izlerini taşır. Ergenekon Destanı, sıkışmışlıktan kurtuluşu, yeniden doğuşu ve bağımsızlık arzusunu sembolize eder. Bozkurt Destanı, kutsal köken ve soyun devamı düşüncesini anlatır. Göç ve Türeyiş destanları, Türklerin yurt, soy ve kutsal işaretler hakkındaki düşüncelerini yansıtır. Manas Destanı, Kırgız Türklerinin en büyük kültürel miraslarından biridir ve hacmi bakımından dünya destanları arasında önemli bir yere sahiptir. Dede Korkut anlatıları ise Oğuz Türklerinin sosyal hayatını, aile düzenini, kahramanlık anlayışını ve töre bilincini güçlü biçimde yansıtır. Bu destanların her biri farklı bir tarihî ve kültürel çevreye ait olsa da ortak değerler taşır.

2.6. Oğuz Kağan Destanı'nın Türk Destan Geleneğindeki Yeri

Oğuz Kağan Destanı, Türk destan geleneği içinde devlet kurma, boyları birleştirme, kahramanlık ve cihan hâkimiyeti düşüncesini yansıtan en önemli metinlerden biridir. Bu destana bakıldığında, Oğuz Kağan'ın yalnızca bir savaş kahramanı değil, aynı zamanda ideal hükümdar ve kurucu lider tipi olduğu görülür. Oğuz Kağan Destanı'nın Türk milletinin siyasal, kültürel ve mitolojik hafızasını bir araya getiren temel bir anlatı olmasıdır. Destanda Oğuz Kağan'ın doğumu, büyümesi, mücadeleleri ve yurdu oğulları arasında düzenlemesi sembolik anlamlar taşır. Oğuz Kağan, toplumunu birleştiren, düşmanlarını yenen ve yeni bir düzen kuran lider olarak anlatılır. Bozoklar ve Üçoklar ayrımı, Türk boy teşkilatının destandaki önemli yansımalarındandır. Destanda görülen gök, ışık, kutsal varlıklar ve olağanüstü olaylar, eski Türk inanç dünyasına dair izler taşır. Bazı

araştırmacıların Oğuz Kağan ile Mete Han arasında ilişki kurması, destanın tarihî bellekle bağlantısını gösterir. Ancak destan kahramanı, tarihî kişiliğin ötesine geçerek milletin ideal hükümdar anlayışını temsil eder. Oğuz Kağan Destanı, İslamiyet öncesi Türk kültürünü yansıtan unsurlarıyla da ayrı bir önem taşır.

2.7. Dede Korkut, Manas ve Diğer Türk Destanları

Dede Korkut, Manas ve diğer Türk destanları, Türk dünyasının farklı bölgelerinde oluşmuş ortak kültürel hafızanın önemli parçalarıdır. Bu anlatılara bakıldığında, Türk destan geleneğinin tek bir metinle sınırlı olmadığı, geniş bir coğrafyaya ve uzun bir tarihî sürece yayıldığı görülür. Türk destanlarının farklı adlar ve biçimler altında ortak değerleri yaşatmasıdır. Dede Korkut anlatıları,

Oğuz Türklerinin aile yapısını, kahramanlık anlayışını, töreye bağlılığını ve sosyal düzenini yansıtır. Bu metinlerde Dede Korkut, yalnızca bir anlatıcı değil, aynı zamanda bilge kişi ve kültürel rehber konumundadır. Manas Destanı, Kırgız Türklerinin bağımsızlık, birlik ve kahramanlık idealini temsil eden büyük bir destandır. Hacmi ve anlatı zenginliği bakımından dünya destanları içinde özel bir yere sahiptir.

Ergenekon, Bozkurt, Göç ve Türeyiş gibi destanlar ise Türklerin köken, kurtuluş, yurt edinme ve yeniden doğuş düşüncelerini sembolik biçimde anlatır. Bu destanlarda ortak olarak kahramanlık, töre, bağımsızlık, soy bilinci ve kutsal işaretler öne çıkar. Her destan kendi tarihî ve kültürel çevresine ait özellikler taşısa da Türk dünyasının ortak hafızasına katkı sağlar. Bu nedenle Dede Korkut, Manas ve diğer Türk destanları, Türk kültürünün zenginliğini ve sürekliliğini gösteren temel anlatılardır. Türk destan geleneği, farklı coğrafyalarda oluşmuş metinler aracılığıyla ortak bir kültürel kimlik meydana getirir.

2.8. Türk Destanlarının Dünya Destanları İçindeki Konumu

Türk destanları, dünya destanları içinde hem millî özellikleri hem de evrensel kahramanlık temalarıyla önemli bir yere sahiptir. Bu destanlara dünya destan geleneği açısından bakıldığında, Türk destanlarının Gılgamış, İlyada, Mahabharata, Ramayana, Kalevala ve Beowulf gibi büyük anlatılarla aynı kültürel işlevi taşıdığı görülür. Türk destanlarının Türk milletinin özel tarihî tecrübesini anlatırken insanlığın ortak destan geleneğine de katkı sağlamasıdır. Dünya destanlarında savaş, kahramanlık, yolculuk, kutsal görev, ölüm, kader ve toplumun varoluş mücadelesi gibi temalar sıkça görülür. Türk destanlarında da benzer biçimde savaş, göç, devlet kurma, bağımsızlık ve kahramanlık temaları öne çıkar. Ancak Türk destanlarını farklı kılan yönlerden biri, töre, boy teşkilatı, göçebe hayat, at kültürü ve Gök Tanrı inancının güçlü biçimde yer almasıdır. Oğuz Kağan, Manas ve Dede Korkut gibi eserler, Türk dünyasının kendine özgü tarihî ve kültürel hafızasını taşır. Bu destanlar, yalnızca Türk edebiyatı için değil, karşılaştırmalı dünya edebiyatı çalışmaları için de önemlidir. Türk destanları, insanlığın ortak sorularına Türk kültürünün diliyle cevap verir. Bu nedenle dünya destanları içinde Türk destanları özgün ve güçlü bir konuma sahiptir. Türk destanları, millî kimliği korurken dünya edebiyatının evrensel destan mirasına da değerli katkılar sunar.

Sonuç

Destanlar, insanlık tarihinin en eski, en etkileyici ve en kalıcı anlatı türlerinden biridir. Bu makalede ele alınan başlıklar göstermektedir ki destanlar yalnızca edebî metinler değil; tarih, kültür, mitoloji, halk edebiyatı, kolektif hafıza ve millî kimlik açısından da büyük önem taşıyan anlatılardır.

Destanların ana fikri, toplumların geçmişte yaşadığı büyük olayları, kahramanlıkları ve değerleri ortak hafıza içinde korumasıdır. Doğal destanlar halkın ortak yaşantısından doğar, sözlü kültür içinde gelişir ve zamanla yazıya geçirilerek kalıcı hâle gelir. Yapay destanlar ise bu geleneğin yazılı edebiyat içindeki bilinçli ve sanatlı örnekleridir. Destanlarda kahramanlar, toplumun ideal insan tipini ve varoluş mücadelesini temsil eder. Mitolojik ve olağanüstü unsurlar, toplumların inançlarını ve evreni algılama biçimlerini anlatır.

Dünya edebiyatındaki büyük destanlar, farklı milletlerin kendi tarihî hafızalarını ortaya koyarken, insanlığın ortak duygularına da seslenir. Türk destanları ise savaş, göç, devlet kurma, bağımsızlık,

töre ve kahramanlık anlayışıyla bu evrensel miras içinde özel bir yere sahiptir. Bu nedenle destanlar, geçmişin yalnızca anlatılmış biçimi değil, toplumların kendilerini tanıma ve geleceğe taşıma biçimidir. Destanlar, insanlığın ortak hafızasında ve milletlerin kültürel kimliğinde kalıcı bir yere sahip olan büyük anlatılardır.

✳✳✳

ŞİİR ÜZERİNE

Şiir Gibi Esinti

Şiir gibi serin, ruhi esinti
Gönül dünyalarında gezinti
Bir hoş sedadır, şiirdeki gizem
Mısralar, dışa akseden resimdi
O resim, kendi dünya mı anlatır
Ağaç gibi, gövdesinden dallanır
Dal dal, meyvesini verir, nazlanır
Mısralar, çiçekler sunan resimdi
Şiirde, gönül telleri konuşur
Sevgiden, şefkat dilleri oluşur
İzzeti ikram elleri doluşur
Mısralar, sulhu neşreden resimdi

Şiir

Şiir, ruhumun nazende bestesi
İlham kaynağının bize güldestesi
Halvetin gönüle düşen cemresi
Ey tefekkür dünyam, Hoşseda'm...
Kalbimin çizdiği resim, edam
Şiirim, sanatım, efkâr rüzgârım
İçimde huzur bulduğum sükûtum

Şiirin Hikmeti

Şiirin izzeti, hikmetindendir
Dokunaklı manası suyundandır
Mısralara, "bir içim su gibi" der;
Hafifliği, kalemin huyundandır
Ey asil, dokunaklı söze hayran

Şiiri Anlatmak

Hikmeti, can suyu akar mısraya,
Hayat verir nice fikre, kıssaya
Omuzunda, Muhammed'i hırkaya,
Meydan vermez, bölük pörçük fırkaya
Her kelimesi bir mana kalesi
Lütufkâr ikramı, gülü lâlesi
Gönüllerde tahtı, fütüvvet dili
Aşk misalinde Yunus'tur delili

Şiirin Ruhuyla

Şiirin ruhuyla bak şu âleme
Mısra, hâlden hale düşer kâleme
Şirin, Ferhad der, düşer eleme
Elem, keder, sevinç, çile; salıncak...
Bir ömrü dolduran tebessüm dile
Ayrılık heybesini doldur hele
Gurbet türküleri gelir dilime

Şiir Meğer

Şiir, ruhumdaki infilakmış meğer
Mısralar, bende inkişafmış meğer
Fırtınalar içimde akmış meğer
Fırat kaynar, kaynar sanki göğsümden!
Bir yükü alır götürür içimden

Şiirin Ritmi

Şiirin ritmi insana vecd verir
Mısralarda sanki kâinat yürür
Maveradan ruhuma ilham verir
Işığın raksında, hakikat yürür

Şairin Sözü

Şairin sözünde hakkın nazarı,
Haddi aşan alır bir gün azarı!
Küfür batağının yoktur pazarı
Şairin sözü, hak diyen gönüller
Gönüllerde saklı, güller, gülistan

Şiir Sözünde

Şiir sözünde; hikmet var, ihsan var
Sessiz çığlığın ruhunda, insan var
Sesin mana elbisesi, lisan var
His deryası, düşünce pınarında
Akar gideriz fenadan bekaya
Ağaç gibi, "kökü mazide ati"
Şiir gibi gönüllerde, yasan var!

Şiir Vuslat Şarkısı

Dünya ahvali bu ya,
Geçmişe, 'hikâye' deriz
İz bırakan, 'hatıra' deriz
Tıpkı gölgeler gibi,
Vücudun kıyamda,
Gölgen secde de…
Bakın o musalla taşına,
Bekâya açılan yolun ilk durağı
Bütün yüzler, Hakk'a dönük
Bir vuslatın yolculuğunda!

Şiir Diliyle

Şiir diliyle mısraları ördüm
Hayatı, tatlı serüvenle sürdüm!
İlham kaynağı gönlüme düştükçe
Bir hâl oldu, aşk şarabına yordum

Şiirin Kaynağı

Şiirin kaynağı, Rabbimden ilham
Marifet dünyasında gezinmendir
Meyvesi acı, çeker yükünü gam;

Mısralar, gönüllerin dilekçesi
Sözle hafızalarda gezinmendir.

Şiirin Tarifi

Şiire, “nutku ilahi” deriz biz
Kalbe ilham doğar, mutmain olur
“Sözün sanatı, zarifi” deriz biz
Gönül çağlayanında, emin olur.

Şiire, Nutku İlahi Deriz

Şiire, ‘nutku ilahi’ deriz biz…
Hikmeti, Huda’dan rahmet dileriz
Sabır ve sükûta erdemli çağrı;
Söz incilerini infak ederiz…

Şiir Mısra Mısra

Kâinatın nefesi, ilham verir
El hak, yerler- gökler zikir halinde
Göz, kulak, kalp; insana burhan verir
Şiir, mısra mısra şükür dilinde

Şiiristan Bize

Kâinat şiir, şiiristan bize
İnsan kâinatın özü serveti
Şiir diliyle alırsan halveti,
Nisan yağmuru gibi rahmet bize

Şiire Sanata Susadım

Şiire sanata susadım beyler
İlham rüzgârları eşsin dilerim
Yürekten yüreğe söz konsun beyler
Hazar’a köprüler konsun dilerim
Şairler, bilgeler geçsin dilerim

Şiir

Şiir, aklın, gönlün, vicdanın sesi
Öz ile tartıya alma, ‘hevesi…’
Kanayan yüreğime, ‘merhem’ olur
Söz bulutu, ilham yağmuru, ‘nefesi’

Şiir Kederle Yazılır

Gül, dikeniyle sevilir
Şiir, kederle yazılır
Dünya zehrini içirir
Gamsız geçen bir ömre yan

Şiir Üzerine

Şiir, duygu pınarı, sevda ile içilir
Raks eder kelimeler, bir gül gibi açılır
Mısralar kanatlanır, maveralar geçilir
Muhabbet sofrasında, zevkten, hevadan kaçılır
Perde ötesi sırlar, mısralar saçılır
Şair laleye benzer, dikenlikte seçilir
Bir değil, bin prova, hasret ile biçilir
Dil, okyanusta mercan, nefes olur uçulur
Sözü, namus bilirim, ses, ahenkle ölçülür.

Şiir Meclisinde…

Şehrin her köşesinde ‘kahve’ değil
İrfan Ocağı, marifet ararım…
Güzel sanatlara eğil, ‘kulak ver’
Edep Meclisi, zarafet ararım.

Şiirin Başkenti

Sadık Kemal Tural'dan, sesleniş
"Şiirimizin Başkenti, ELAZIĞ"
Sevgi dolu, yürek dolu; besleniş!
Alkışlarda, şiirin mahşeri alanı
Şiirin Başkenti, Harput’tan selâm
Bizdedir en içli, en güzel kelâm
Şiir akşamları, düğündür bizde
Hediyesi, özündedir vesselâm
Gönül gözüyle, "esselâm" der şair!
Şair ördüğü mısralarda, mahir

Şiir Nedir?

Şiiri, kelâm, hikmet sözü bilirim
İnsanı, âlemin özü bilirim
Her manayı, sırrın közü bilirim
Gönle inen ruhumun derinliği
İçime huzur veren serinliği

Şiirin Gücü

Şiir öyle yürekten yazılsın ki,
Sabır yayının okları, mısralar;
Beyin hücrelerine kazılsın ki,
Görsün nasıl dert açarmış mısralar!
Şiirin gücü düşmanı paralar

Şiir

Şehri âlem, gönül hikmet vatanı
Hikmet kaynağı, Rabbimin vergisi
Vuslatı ilhamdır, kalbe atanı
Mısralara nakış, gönül sergisi
Coşkusudur lâle, sümbül, nergisi

Şiirin Olduğu Yerde

Şiirin olduğu yerde, hikmet var
Hikmetle, marifet yolu açılır
Marifetle, âleme hizmet var
Hizmetle, zarafet yolu açılır

Şiirin Rotasında

Şiirin boyasında hikmet dersi
Yüce Yaradan'ın bize vergisi
Kayna ey gönül, ses ver, maveradan
Kâinat bizlere ibret sergisi

Şiir Ruhumdan Esen Fırtınalar

Şiir, ruhumdan esen fırtınalar
Şiir, aklın ötesinde ilhamdır
Gönülde mayalanır, aşka boyanır
Abı hayat suyu ile yıkanır
Gafiller, ilhamı vesvese sanır
Masivadan uzak söz incileri

Bedrettin KELEŞTEMUR